

KIBRIS MESELESİ'NDE KRİZ SÜRECİ VE TÜRKİYE (1964-1974)

GÖKTEPE, Cihat
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Kıbrıs Meselesi, bilhassa 1950 sonrası Türkiye'nin iç siyasal gelişmelerini etkilediği gibi dış ilişkilerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda 1955 Londra Konferansı ile başlayan Türkiye'nin Kıbrıs meselesine doğrudan, fiilen dâhil olma süreci, 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarında garantör devletlerden biri olarak uluslararası sözleşme metninde yer almasıyla pekişmiş ve 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs'ta toplumların ortaklığı esasına dayalı bir Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile kesinleşmiştir.

Ancak bu dönem uzun sürmemiştir. Aralık 1963'te Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıslı Türklere karşı başlatılan tedhiş hareketleri, Türklerin zorla mevcut yapı dışına çıkarılması ile sonuçlanmıştır. Bu hadiselerle başlayan, Türkler açısından can ve mal güvenliğinin ihlali süreci, farklı derecelerde 1974'e kadar devam etmiştir. 1964 ve 1967'de olaylar şiddetlenerek krize dönüşmüş ve olayların şiddeti Ada'nın dışını etkilemiş ve Türk-Yunan savaş ihtimali de belirlemiştir. Bu şartlarda da Türkiye yine diplomasi kanalını kullanarak meseleyi geçici de olsa çözme iradesini göstermiştir. Kıbrıs Rum toplumunun kendi iç yapısındaki anlaşmazlıklar neticesinde ortaya çıkan darbe ortamı, Türkiye'yi garantör devlet olmanın verdiği uluslararası yasal dayanakla, ülkenin stratejik öncelikleri ve Kıbrıs Türk halkının güvenliği endişesiyle Kıbrıs'a askerî çıkarma yapmayı kaçınılmaz kılmıştır.

Türkiye'nin yakın tarihinde "1974 Kıbrıs Barış Harekatı" olarak tanımlanan bu hadise, Türkiye'nin siyasi tarihinde ve dış ilişkilerinde en öncelikli konular arasında yer almıştır. Özellikle bu hadiseyi müteakip Türkiye'nin askerî, siyasi, iktisadi ve uluslararası ilişkilerini etkileyen olumlu ve olumsuz pek çok gelişme ve değişimler olmuştur.

Bu tebliğde Kıbrıs meselesi'nin ortaya çıkış süreci açıklanmakla birlikte esas olarak on yıllık (1964-1974) dönemdeki krizler ve oluşum evreleri ve sonuçları değerlendirilecektir. Konunun orijinal olarak hazırlanabilmesi sürecinde esas olarak Kıbrıs'ta 1974 hadiselerini de kapsayan ve 2005 yılında okuyucuların istifadesine sunulan ve Kıbrıs üzerinde garantör devletlerden biri olan İngiltere'nin Millî Arşiv belgelerinden istifade edilmiştir. Bilhassa İngiliz Başbakanlık, Savunma Bakanlığı, Dışişleri ve Bakanlar Kurulu belgeleri kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye'de şimdilik Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ni kullanmak mümkün olmadığından dönemle ilgili gazete dergi ve hatıratlardan ve diğer bilimsel eserlerden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, krizler, Türkiye, Barış Harekatı.

ABSTRACT

The Crisis Process and Turkey in The Cyprus Issue (1964-1974)

Particularly after 1950, the Cyprus issue influenced profoundly both the domestic political development of Turkey and foreign relations. In this respect, the process of Turkey's direct involvement in the Cyprus issue started actually with the London Conference in 1955 and became strong with the 1959 Zurich and London agreements when it took place in the text of international agreements as one of the guarantor countries and finally it ended when the "Republic" based on the partnership of the communities in Cyprus, was proclaimed on 16 August 1960.

However, this period did not last very long. In December 1963, the terror activities which were carried out by the Greek Cypriots, ended in a way that Turks were forced to go outside the existing structure. The process, which started with these events and destroyed the safety of life and property in terms of Turks, continued at certain degrees until 1974. Between 1964-1974, events turned to be a crisis increasingly; the impact of event exceeded beyond the island and thus the possibility of war between Turkey and Greece also appeared. Despite these conditions Turkey preferred to use diplomacy to resolve the problem for a short time. The condition of coup, which emerged due to the internal conflict within the Greek Cypriot community caused Turkey to enter Cyprus as a result of the international legal right granted by the advantage of being a guarantor country, of strategic priorities and worry about the security of Turkish Cypriots.

This event termed "The 1974 Cyprus Peace Operation" in modern Turkish history took place in the most important subjects in the Turkish political history as well as in Turkish foreign relations. Particularly ensuing this event, there occurred many negative and positive developments which influenced Turkey's military politics, economy and international relations.

This paper will examine not only the process of how the Cyprus problem emerged but also the crisis their developments and results throughout the decade of 1964-1974. In the preparation process of the subject as an original one the paper focuses upon British National Archives, concerning the 1974 event, and the reader became able to read them in 2005, because Britain was one of the guarantor countries. Throughout the paper the archives of British Prime Ministry, Defence Ministry, Foreign Ministry and Cabinet have been used. In addition, it also made use of newspapers, journals, diaries and other scientific works written in that period, because it is not possible to use the Turkish Foreign Ministry archives for the time being.

Key Words: Cyprus, crisis, Turkey, Peace Operation.

Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunan ve Türkiye Hükûmetleri temsilcilerinin bulunduğu Zürih, Londra Antlaşmalarına uygun olarak 16 Ağustos 1960'da kuruldu. (Public Record (PRO) London, Foreign Office General Correspondence, **FO-371/168986**) Ancak bu yapı uzun sürmemiştir. Bunun nedeni olarak, Türk üyelerin güvenlik yetersizliği sebebiyle bulunamadıkları Hükûmet'in Rumların isteklerini dikkate alarak yaptığı icraatlardır. Hükûmetin dağılmasını tetikleyen hadise ise "Kanlı Noel" hadiseleri olarak bilinen ve 21 Aralık 1963'te Rumların, Türklere yönelik başlattığı tedhiş ve baskı hadiseleridir. Kıbrıslı Rumlar bu durumu "geri çekilme" Kıbrıslı Türkler ise "koyulma" olarak adlandırmaktadır. (Salahi Sonyel, **Cyprus. The Destruction of Republic (British Documents 1960-1965)**, (Huntingdon **The Eothen Pres**, 1997: 62) Nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın bu olayın gerçek yanı, Uluslararası antlaşmalarla kurulan ortaklık hükümlerinin ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın bozulmasıydı.

1964 Kıbrıs için kritik bir yıl olmuştur. Toplumlararası savaş devam etmekte ve çoğunluğunu Kıbrıslı Türklerin oluşturduğu birçok Kıbrıslı hayatlarını kaybetmekteydiler.. (Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs** (Ankara: 21. yüzyıl Yayınları, 2000), s. 5) Amerikan Dışişleri Bakanlığı görevlisi Geroge Ball, 16 şubat 1964'te Lyndon Johnson ve Dean Rusk'a bir mektup yazarak Kıbrıslı Rum Liderlerin gerçek maksadını açıklamaya çalışmıştır. "Kıbrıslı Rumlar barışçı bir güç değil, sadece Kıbrıslı Türkleri öldürmek için yalnız bırakılmayı istemektedirler". (H. W. Brands, Jr. "America Enters the Cyprus Tangle", **Middle Eastern Studies**, Vol. 23, No. 3, (1987), ss. 348-349.)

İngiliz Başbakanlığı ise toplumlararası ihtilaflar durdurulmadığı takdirde, Kıbrıs'ta bir iç savaş çıkacağını ve üçüncü Dünya savaşını bile başlatabilecek bir Türk-Yunan savaşının çıkmasının kuvvetle muhtemel olduğunu vurguluyordu. Kıbrıs meselesi böylelikle, İngilizlerin nazarında çok ciddi bir ihtilaf hâline gelmiştir. Bu durum NATO'nun güneydoğu güvenlik stratejilerini etkilediği gibi Britanya'nın stratejik çıkarlarını da doğrudan etkilemekte ve dünyanın barışını da tehdit edebilecek düzeye ulaşmaktaydı. (4 Ocak 1964, **FO-371/174745**, C1015/167)

Bu şartlarda, İngiliz Hükûmeti Kıbrıs sorununa çözüm bulmak için Kıbrıs'ta Rum ve Türk toplumları ile birlikte diğer garantör devletler olan Türkiye ve Yunanistan'ı davet ederek Londra Konferansı'nı Ocak 1964'te topladı. Fakat her iki tarafın önerileri çoğunlukla birbirinden farklı olduğu için bir antlaşmaya varılamadı. Türk tarafı daha fazla haklarının korunmasını isterken, Kıbrıslı Rumlar bütün garanti antlaşmalarının yürürlükten kaldırılmasını talep etti. Böylece, İngiliz Hükûmeti uluslararası bir destek aramaktan başka bir seçenek olmadığı kanısına varmıştır. Zira İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ve Başbakanlık, Kıbrıs'ta kendi askerlerini takviye etmeleri gerektiği kararını aldılar.

Sonunda, Kıbrıs için Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNFIYCP) kuruldu ve Mart 1964'te Kıbrıs'ta görevine başladı. Birleşmiş Milletler Barış Gücü, Kıbrıs'ta çatışmaları durduramadı ancak, gerilimin azalmasını sağlayabildi. (**The Yearbook of the United Nations 1964**, New York 1966, s. 146) Kıbrıslı Türkler 1963-1964 olaylarında 114 ölü, 468 yaralı vermişlerdir. (Mütercimler, s. 1990:157)

Makarios'un "tarafsızlık politikası" olarak dile getirdiği politika ise uygulamada Türkleri sürgün etmek veya onları, Kıbrıslı Rumların hâkim durumda olduğu ve Rumların hazırladığı anayasal düzen altında yaşamaları için ikna etmektir. (Uslu, 51)

Bu dönemde, Kıbrıslı Türklerin yaklaşık % 20'si mülteci olarak çok kötü şartlar altında yaşamak zorunda kaldı, özellikle Lefkoşe'nin Türk kısmında ve Kıbrıslı Rumların ağırlıkta olduğu Lefkoşe'nin kuzeyinde ya da karışık olan bölgelerindeki evlerini terk etmek zorunda kaldılar. (Tozun Bahçeli, **Greek-Turkish Relations sinc 1955**, London: Westview Pres, 1990, s. 78)

1964 ve 1965 dönemi Türkler için sadece Makarios yönetiminin uyguladığı ekonomik ve politik ambargodan değil, aynı zamanda hayatlarının güvende olmaması nedeniyle çok zor yıllar olmuştur. Bu şartlarda, Kıbrıslı Türkler garantör devletlerden biri olarak Türkiye'ye başvurdular. Türkiye Kıbrıslı Türklerin güvenliği açısından, bu durumu uluslararası organizasyonlar olan NATO ve CENTO'da gündeme getirdi. Tüm makul NATO müdahaleleri, Makarios tarafından reddedildi, bununla birlikte Makarios bu sorunu Birleşmiş Milletlere veya İngiliz Devletler Topluluğu'na (Commonwealth) taşımayı tercih etti. Ona göre Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin, İngiliz Devletler Topluluğu toplantılarında temsil edilmediği bir ortamdı, BM de çoğu Afrika-Asya ülkeleri (Üçüncü Dünya ve Bağılantısız) ve Sovyet Bloğu Ülkeleri Rumların önerisini destekleyeceklerdi. Özellikle BM'de görüşmelerde Makarios'un beklentileri yönünde Rum tezine destek sağlanmıştır. (Sonyel, 156) Üçüncü Dünya ve Sovyet Bloğu ülkelerinin Makarios'u desteklemelerinin diğer sebepleri ise, Rumları Ada'da İngilizlere gösterdikleri karşı çıkış ve de Türkiye'nin NATO'ya üye bir ülke olması olarak değerlendirilebilir.

1950'lerde İngiliz Hükûmeti Kıbrıs meselesinde dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşıyken 1960'larda bu durum değişmiş ve 1964'te mesele Birleşmiş Milletlere bizzat İngilizlerce diğer garantörleri pek de haberdar etmeden götürülmüştür. Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya, Komünist Parti ve işçi birliği'nin Kıbrıs'ta çok iyi organize edildiğini ve çok güçlü olduğunu ve Sovyetlerin bu etkenleri kendi yayılmacı politikasında kullanabileceğinden endişelenmekteydi. Amerikalılar, Türkiye-Yunanistan arasında çıkabilecek bir savaşın Sovyetlerin Kıbrıs'ı kullanarak Doğu Akdeniz'e sokulmasına fırsat vereceğinden endişe duymaktaydılar. Böylelikle, onlar taraflar arasında barış sağlayıcı bir rol üstlendiler. Fakat, 5 Haziran 1964'te Başkan Johnson'un Başbakan

İnönü'ye gönderdiği, siyasi nezaket kurallarına uymayan, sert ve ağır ifadeler içeren mektup, ("President Johnson's Letter to Inonu", **Midle East Jurnal**, Vol.20, No. 03, 1964, s. 354) Türk- Amerikan ilişkilerini germiş ve sonraki gelişmeleri de etkilemiştir.

Bu dönemde Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için birçok teklif mevcuttu. Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya Enosis taraftarı olup, Kıbrıs'ın bağımsızlığını sağlamayı ise Rum tarafına bırakmak eğilimindedirler. Fakat Türkiye'nin onayı olmadan hiçbir köklü çözüme ulaşamayacaklarının farkındaydılar. Bu yüzden onlar, Türkiye'ye Enosis için birtakım bedeller ödenmesi gerektiği fikrindeydiler. Bu, Kıbrıs'ta bir üs ya da Türk yönetimi için belli bölgeler (Canton) veya Türkiye için bir ada (Meis-Castellarizon) ya da Trakya'daki Türk-Yunan sınırında birtakım düzenlemeler şeklinde olabilecekti. Türkiye Cumhuriyeti ordusu ve etkili çevreler Enosis konusundaki çözüme şiddetle karşıyken, Türkiye Hükûmeti, Enosis konusunda tazminat teklifi hakkında, ılımlı görünmekteydi, şeklinde İngiliz belgesinde değerlendirme mevcuttur. (17 April 1964, **FO-371/174750**, C 1015/1361) Fakat Yunan Hükûmeti Türkiye'ye yapılacak bu tekliflerden memnun değildi. (Richart Clogg, **A Concise History of Greece (Modern Yunanistan Tarihi)**, **Transl./Çev.:** Dilek Şendil, İstanbul: İletişim, 1997, s. 195.)

Kıbrıs sorunu Türk-İngiliz ilişkilerindeki en önemli konu olmaya devam ediyordu. Her iki tarafta bazen yakın ilişkilerin korunmasında zorlukla karşılaşmış olsalar da, iki tarafın da **CENTO** ve **NATO** ittifakındaki üyeliklerinin de bir gereği olarak yakın ilişkilerin korunması gerçeği ağır basıyordu.

Türkler, NATO'nun sadık bir üyesiydi, fakat Türk politikacılar barış sağlayıcı güçlerin Kıbrıs sorunu hakkındaki görüşleri için Sovyetlerden destek almak ve Türkiye'nin ekonomik gelişimi için Sovyet yardımından faydalanmak istediler. Türkiye, Sovyetlerle yeniden dostluk kurmayı denediğinde dahi, NATO'dan çekilmeyi ciddi manada hiç gündemine almadı. (Baskın Oran [Ed.], **Türk Dış Politikası**, C. I, İstanbul: İletişim, 2001, s. 965)

Genel olarak İngilizler, Türkiye'nin Sovyetlerle dostluk kurmasının, onun NATO'dan çekilmesine neden olmayacağını farkındaydı, bununla birlikte bazı İngiliz politikacılar ise çekilme ihtimalinden epeyce endişelendiler. Onların çoğunluğu, Türkiye'nin ekonomik ve Askerî durumunun onun Batı bloğunda yer alması için zorladığına inanmaktaydılar. Her iki tarafın siyasetçileri biliyordu ki, onlar soğuk savaş döneminde Sovyetlere karşı NATO'nun zayıflamasına neden olmamalıydı. Bu durumda, Britanya esas olarak, Türkiye ile yakın ilişkileri korumak ve aynı zamanda ada hakkında Kıbrıslı Rumlarla herhangi bir gerginlikten kaçınma politikasını izlemekteydi.

1964 ve 1965 yılları arasında Kıbrıs sorunu ve de Türk-İngiliz ilişkileri açısından yoğun bir çalışma dönemi idi. Bu dönemin sonunda soruna kalıcı bir

çözüm bulunamamıştır. Kıbrıslı Türkler ve Türkiye için dezavantajlar mevcuttu. Diğer taraftan, Makarios, hem kendi ülkesi için hem de uluslararası kurumlarda nüfuzunu artırmıştır

1963 ve 1965 yılları arasındaki dönem Amerika Birleşik Devletleri eski Bakanı Dean Acheson Şikago Barosu birliğinde 24 Mart 1965'te yaptığı konuşmada bu dönemi NATO için negatif bir süreç olarak değerlendirmiştir. Konuşmasında;

“Kaybedenler, açıkça, müttefikliği ciddi bir şekilde zayıflamış olan NATO devletleriydi, özellikle, Türkiye-Yunanistan ayrıca ABD ve İngiltere ile itimat sarsıldı. Kazananlar, Başpiskopos... Belki de Doğu Akdeniz’de diğer bir destek kazanan ve NATO’yu zayıf duruma düşüren Ruslar... ve eski düşmanları İngilizlere ateş açan Albay Nasır idi. Tam anlamıyla bu hikaye Batı siyasetinde parlak dönemlerden biri değildi” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. (T. W. Adams and Alvin C. J. Cottrell, **Cyprus between East and West**, Baltimore: Johns Hopkins University Pres, 1968, ss.75-85).

1966 ise İngiltere Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs’ta Enosis dışında, dış politikasında farklı seçenekler düşünmeye başladığı yıl olmuştur. Haziran ayının ortaları gibi geç bir vakitte İngiltere Dışişleri Bakanı Michael Stewart, Türk meslektaşı İhsan Sabri Çağlayangil’e, Kıbrıslı Türklere daha önceden Başpiskopos Makarios tarafından önerilen teklife göre Enosis’le Türklere daha iyi bir durum sağlanabileceğini vurgulamıştır. Çağlayangil cevap olarak anakara ülkeleri olan Yunanistan ve Türkiye ile birleşmiş, ama pratikte bölünmüş Kıbrıs şeklindeki “Double enosis-ikili Enosis” konusunda ısrara etti. İngilizler Türklere yakın ilişkileri korumayı ve Kıbrıs hakkında Türkiye ile hiçbir anlaşmazlık olmamasını istediler. Bu görüş sebebiyle, “bildiğiniz gibi Türklere hayati olan uçuş imkânları konusunda bağımlıyız”.

Aynı yıl Kıbrıs’ta, Yunanistan’ın desteğiyle Makarios’a karşı olası bir darbe ihtimali hakkında söylenti vardı. Bu durum, Londra’da fazlasıyla dikkate alındı. (Lucas, **FO to CO**, 10 October, 1966, **FO-371/185826**, CT 1022/7)“Dışişleri Bakanı, Kıbrıs’ta muhtemelen 15-16 Temmuz hafta sonunda, askerî darbe olacağı yönünde yazılı raporlar görülmektedir. (Davidson, 14 July 1967, **PREM 13/1372**) Ancak bunun fiiliyata dönüşmediği görülecektir.

1964 Kıbrıs meselesinden, 1966’ya kadar olan sürede Türk-Amerikan ilişkilerindeki olumsuz değişimi irdeleyen İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Dennis Allen, durumu şu şekilde özetlemiştir.

“Çoğu Türk, Kıbrıs’taki dikkate aldıkları tek davaları hakkında Türkiye’ye ABD ve İngiliz Hükûmeti’nin yardımının az olduğunu düşünmektedirler. Bu can sıkıcı, diplomatik tutum Dışişleri Bakan yardımcısı George Ball tarafından 1964’te başlatıldı ve o yılın Ağustos ayında Başkan Johnson tarafından İnönü’ye bu şikâyeti dirayetsiz ve kesin bir mektup gönderildi. Bu tamamıyla Türkiye’nin

bir yönden daha farklı tarafa yönelmesine neden olmuştur. Günümüzde, Türk Hükûmeti, Birleşik Devletler ve diğer NATO üyelerine faydalı bir dost değil, sadece onlara sadık olduğunu gösterirken, büyük olasılıkla Türkiye'nin komşu Arap ülkeleri ve onun komünist ülkelerle ilişkilerde ihtiyatla gelişmesini sağlayan aslında İnönü'nün başlattığı, Demirel'in şu anki politikası takip edecekti.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Birleşik Devletlerin tamamıyla taktiksel, talimi ve örgütsel, idari ve lojistik konulardaki kural ve prosedürlerini izlemektedir". (Denis Allen to Mr. Steward, 16 March 1966, **FO-371-185829 CT 103145/1**)

Başpiskopos Makarios, Üçüncü Dünya ülkeleri, Sovyetler Birliği ve hâlen askerî teçhizat desteği aldığı UAR (Mısır-Suriye-Birleşik Arap Cumhuriyeti) ile entrikalar çeviren, geçmiş yıllarda ve 1966'ya kadar süren barışın hainiydi. Makarios, onunla ne yapacağını bilmeyen Batı müttefiklerini kızdırmayı sürdürdü ve böylelikle Kıbrıslı Türklerin çilesini uzattı. Her şey dâhilinde, 1966 senesi Türkiye haricinde başka bir yardım için nereye yöneleceklerini bilmeyen Kıbrıslı Türklerin kaderindeki sıkıntılı dönemlerdendi. (8 Aralık 1966, Londra'da Kıbrıs Türk Cemiyeti tarafından yayımlanan bildiri, **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi BCA 030.01/24.136.4**) o dönemdeki İngiliz belgelerinin pek çoğu, Kıbrıs sorununun başarısızlıkla çözümlenmesi sırasındaki pek çok teşebbüsleri içermektedir. (Sonyel, 165)

Süleyman Demirel 1965 yılının Kasım ayında, Türkiye'de başbakan olarak göreve geldi ve Kıbrıs meselesinde, barışçıl bir çözümü sağlayacak yeni bir politika takip edeceği izlenimini vermekteydi. Ona göre;

“Yunanistan, Kıbrıs'a 10.000 asker gönderdi. Fakat bu “Enosis” demek değildir. Türkiye'nin onları kullanma niyeti ve anlaşma hakları var olduğu ve Kıbrıslı Türklerin koruma hakları sürdüğü takdirde “Enosis” boş bir hayal olacak ve bu şekilde de kalacaktı. Bu aşamada, Türkiye'nin misilleme olarak Kıbrıs'a asker göndermesi, tamamıyla Rumlarla savaş anlamına gelecekti”. (Süha Bölükbaşı, **Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations Cyprus**, Charlottessville: University of Virginia Pres, 1988)

Rumlar, Kıbrıs Meselesi'ni Türkiye ile kendi yönetimleri arasında bir mesele olarak görme eğiliminde olmalarına rağmen, Demirel Hükûmeti meseleyi Türkiye ve Yunanistan arasında iki taraflı bir sorun olarak düşünmekteydi. Sorunun çözümü için iki ülke arasında görüşmeler yapılması gerektiğini tercih etmiştir. 1966 Haziran ayında Demirel Hükûmeti'nin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Yunan meslektaş Toumbas'la, Paris'te buluşarak Kıbrıs meselesini görüştüler. Fakat, Yunanistan'daki kırılğan ortamdan dolayı bir sonuca ulaşmayı başaramadılar. Bu görüşme Türk Dışişleri Bakanı'nın sivil Yunan Bakanla olan ilk ve son görüşmesiydi. Çünkü 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da askerî darbe oldu. Darbeyle yönetime müdahale eden Subaylar çoğunlukla orta dereceli

rütbede komünizm karşıtı milliyetçilerdi. Bunlar iç ve uluslararası politikalarda deneyimsizlerdi. Onların lideri orta dereceli bir subay olan Albay Papadopoulos'du. (Turgut Tülümen, **Hayat Boyu Kıbrıs**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998, s. 109) Yunan Cunta subayları geleneksel metodu uygulamadan önce, 21 Nisan 1967 askerî darbesine bir ihtilal gözüyle baktılar ve böylece kendilerini övmek istediler. (Clogg, Modern, s. 198-99) Melek Fırat'ın işaret ettiği gibi; askerî rejim halkın desteğiyle değil, CIA'nın desteğiyle güçlendi ve Yunan halkına birtakım dış ülkelerle ilgili başarılarını gösterme ihtiyacını duydular ve böylece dış ülkelerle ilgili sorunlarını sakladılar. Bu şartlarda, yeni rejim üzerinde Amerika nüfuzunun daha da etkili olacağı ihtimali belirdi. (Melek Fırat, **1960-71 Arası Türk Dış Politikası**, Ankara: Siyasal Kitapevi, 1997, s. 219.)

Türk tarafında Demirel'in kendisi ve yönetimi Batı taraftarı olarak bilindi, böylece oluşan şartlar tüm yanlarıyla çok olumlu görüldü. Sonunda 3 Temmuz 1967'de Rum Başkanı Kollias, Türk büyükelçisi Turhan Tuluy'la karşı karşıya geldi ve Türk tarafıyla acil olarak görüşmek istediğini söyledi. (19 Ekim 1967, **BCA-030.01/10.61.22**)

Büyükelçi Tuluy, bu yaklaşımı Ankara'ya haber verdi. Türk Hükümeti, Rum yönetiminin Kıbrıs politikasının Enosis'e dayandığının farkında olmasına rağmen, Türk Dışişleri Bakanı, Türkiye tarafının gönülsüz olduğu izlenimini vermemek için olumlu cevap verdi. Aksi hâlde, bu durum dünya kamuoyunda Türkiye karşıtlığına neden olabilecekti. (Tülümen, 112-4; Ayrıca **bkz.:** 19 Ekim. 1967, **BCA-030.01/10.61.22**) Türkiye Başbakanı Demirel ve Rum Başbakanı Collias nihayet 9-10 Eylül 1967'de Türk ve Yunan sınır kentleri Keşan ve Dedeağaç'ta (Alexandroupolis) görüştüler. (Zeki Kuneralp, **Just A Diplomat** (İstanbul: ISIS, 1992), s.110, **Cumhuriyet**, 11 Eylül 1967, **Milliyet**, 11 Eylül. 1967.) Demirel ve Collias zirvesi sonucu sürpriz olmayacak şekilde başarısızlıkla sonuçlandı. (**Visit of Lester Pearson Prime Minister of Canada 21-7 Nov. 1967**, PREM 13/1372) Başarısızlık, özellikle Rumların mutlak bir Enosis teklifinden kaynaklandı. Bununla beraber, Yunan tarafı Kıbrıslı Türklere sınırlı haklar ve Türk-Rum sınırında küçük değişiklik önerdiler. Fakat Türk delegeleri, Enosis fikrine itiraz ettiler ve Rumlardan 1959 antlaşması şartlarına dönmeyi ve "Çifte Enosis"i istediler. Bu formülün pratikteki anlamı "Taksim"di. (Uslu, 204 **Milliyet** 12 Eylül 1967).

Bu süreçte, Demirel masaya dört şart koydu: **ilki**; Kıbrıs'ı, Türkiye veya Yunanistan tarafından tek yanlı olarak kendi ülkelerine katmayacaklardı. **İkincisi**; Kıbrıs'taki cemaatlerin biri diğerine egemen olmayacaktı. **Üçüncüsü**; 1959 Kıbrıs antlaşmaları tek yanlı olarak yeniden gözden geçirilmeyecekti. **Dördüncüsü ise**, Yunanistan ve Türkiye arasında **Lozan Antlaşması**'yla Akdeniz'de kurulan güç dengesi korunacaktı. (Tülümen, 118, Detaylar için, **bkz.:** Zeki Kuneralp, **A Footnote to Turco-Greek History: The Keşan-Alexandroupolis Talks Septem-**

ber 9-10, 1967 (İstanbul: ISIS, 1998)) Zirvenin sonunda, Collias, Demirel'e: "Er ya da geç, istesenez de istemesenez de Enosis gerçekleşecek, neden şimdi onunla ilgili konuşmuyorsunuz?" şeklinde ifade kullanmıştır. (Bölükbaşı,1988:133) Bu tutumdan anlaşılacağı üzere Yunanistan'ın Kıbrıs politikasında yönetimde asker de olsa sivil de olsa değişmeyecektir. İç politikada da konu sıcak olarak gündemdedir. Bu bağlamda muhalefet liderlerinde Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı'nın sorusuna Başbakan Demirel Ada'da mutlak bir Enosis'in olması ihtimalinin olmadığını yazarak cevaplamıştır. (19 Ekim 1967, **BCA-030.01/10.61.22**)

Demirel ve Collias arasında geçen görüşme öncesi de hem Amerikalılar hem de İngilizler Kıbrıs'ta Türkiye'ye bir üs verilirse Türklerin "Enosis"i kabul edebileceğini düşünmüşlerdir. Enosis'e ilişkin öneri ve görüşler İngilizlerin üst düzey yazışmalarında Yunanistan'daki askerî yönetim öncesi ve sonrasında da sıklıkla görülmektedir. "Makarios, Türklerin talep ettiği kuralım, Amerikalıların üstlendiği şiddetli yankılardan ve Rumların imalarından haberdardı. Onun cevabı, Türk şartının Kıbrıs'ta tamamen kabul edilemeyeceğiydi.. M. Stephanopoulos, Kıbrıs'ta Enosis için tek bir şart kabul etmeye hazır oldukları gerçeğini ve bağımsızlık için iki şartı kabul etmekte istekli olduklarını söylemekte oldukça zorlandı. Onun cevabı, Kıbrıslıların Ada'da yerleşmeyi istemeyen ve tanıdık oldukları İngilizlere karşı korkmadıkları, fakat onların Türklerden korktuklarıydı." (Nicosia 16 Nov. 1966, **PREM 13/1372**) İngiliz Üslerinden birinin Türklerle bırakılabileceği şeklinde İngiliz yönetilerinde de kanaat oluşmuştur. "Geçen Kasım ayında Yunanistan Kralı'yla yapılan gizli değişimi (görüşme) anımsayacaksınız; başbakan Kıbrıs sorununa genel itibarıyla kabul edilebilir bir çözüm bulunabilirse ve bu (Kralı'n da açıkça kabul ettiği gibi) SBA'nın (Dhekelia), herhangi birinin değişimi için çağrılırsa önerilen çözümün Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıs Hükûmeti'nin kabul edilebilir olmasından memnun olacağımızı ve bu çözüm, Rum ve Türk Hükûmetleri tarafından bize resmî olarak açıklanması şartıyla böyle barış yanlısı bir isteği gözden geçirmek için hazır olacağız." (12 July 1967, **PREM 13/1372**) Konsey Başkanı R. H. Crossman, 24 Mayıs 1967'de Lefkoşe'yi ziyaret etmiş, Dr. Küçük ve Başpiskopos Makarios'la görüştüktan sonra Dışişleri Bakanlığına bir rapor yazmıştır. Crossman'ın Raporu'nda belirttiği gibi Makarios Kıbrıs'ta şu anki durumla ilgili görüşlerini açıkladı:

Crossman, Larnaka'daki dikenli telle çevrilmiş "Hâlâ Sultan Tekkesi'nin acınacak bir durumda olmasından ve böyle hoş bir bahçenin askerî muhafızlar tarafından tahrip edilmesinden dolayı üzgün olduğunu ekledi. Başpiskopos bu yeri kendinin ziyaret edeceğini söyledi, (o, zaten bunu gerçekleştirmek için düzenlemeler yapmıştı.) Aynı konuda Crossman Girne'nin doğusundaki "Yedi Evliya Camisi'ne değindi ve Başpiskopos not aldı. Rum askerlerinin bu ilginç hareketi, genel birtakım yorumlara neden oldu. Crossman, Yunanistan'daki darbenin onun üzerindeki etkisini ve Ada'daki General Grivas'ın durumunu sordu. Makarios Kıbrıs'ta bir darbe olasılığına dair hiçbir endişesinin olmadığını

ekleyerek, General Grivas'ın Atina'da bulunan şu anki yöneticilerle iyi ilişkileri olmadığını dile getirdi. Yunanistan'daki yeni rejim, burada yeni problemler çıkacağı düşüncesine zaten yeterince sahipti. Başpiskopos, Albay Papadopoulos'un kendi arkadaşı olduğunu ekledi. Makarios, Türk Hükûmeti'nden bazı konularda az da olsa farklı düşünmesine rağmen Dr. Küçük'ün doğrudan Ankara'dan talimatlar aldığını söyledi. Dr. Küçük'ün tamamıyla halkının kontrolünde olduğu şüpheliydi. Diğer yandan Başpiskopos, Atina'dan oldukça bağımsız bir şekilde hareket ediyordu ve hareket edebilirdi; eğer önemli bir düşünce farklılığı olsaydı, tabii ki bir uzlaşma yolu arayacaktı. Atina ve Lefkoşe arasında sürekli bir görüş alışverişi mevcuttu". (24 May. 1967, **PREM 13/1371**).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi Makarios, Kıbrıslı Türklerin lideri Dr. Küçük'ün, Türk Politikasının nüfuzunda olduğunu İngilizlere göstermeyi özellikle istedi. Tam aksine, Kıbrıslı Rumlar için kendisinin Atina'dan bağımsız bir lider olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan aynı belgedeki diğer bilgilere göre, "Dr. Küçük bu iddiaları kabul etmedi ve kendi sınırlarında olduğunu fakat Türk Hükûmeti'ne de çoğunluklada danıştığını söyledi. Kıbrıs Türk Derneği, Dr. Küçük'ü liderleri olarak destekledi. (22 Şubat 1967, **BCA-030.01/24.136.4.**) Mr. Crossman, Makarios ve Küçük'ten (Kıbrıs için oluşturulan Birleşmiş Milletler Barış Gücü) UNFICYP'nin devamlılığı, varlığının gerekli olup olmadığı hakkındaki düşüncelerini istedi. Makarios "UNFICYP" in ebedi kalacağına inanmadığını çünkü onun belirsiz muhafazasının Birleşmiş Milletler için başarısızlığın itirafı olacağı şeklinde cevapladı". Dr. Küçük görüşlerini "Eğer UNFICYP geri çekilirse Türklerin memnun olacağını zira Kıbrıslı Türklerin, Türk ordusunun Kıbrıs'a çıkarma yapacağını ümit ettikleri" şeklinde açıklamıştır. (24 May 1967, **PREM 13/1371**).

Ekim sonunda, Kıbrıs Türklerinin Meclis Başkanı Rauf Denктаş, 1964'ten beri Makarios Hükûmeti tarafından Kıbrıs dışında yaşamaya zorlandığı için Türkiye'den Kıbrıs'a gizlice gelmiştir. Fakat adaya varır varmaz Makarios Hükûmet yetkilileri tarafından yakalanmıştır. (Rauf R. Denктаş, **Rauf Denктаş'ın Hatıraları**, İstanbul: Boğaziçi Yay. 1997, C. 4, s. 454.) Türk büyükelçisi Ercüment Yavuzalp Lefkoşe'den Denктаş'ın adaya ayak basması hakkında hiçbir bilgisi olmadığını belirtti. (Ercüment Yavuzalp, **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik** (Ankara: Bilgi Yay., 1993), s. 47-48) Denктаş bu konuyu günlüğünde memleketine yasal olmayan bir şekilde gitmekten başka bir şansı olmadığını belirtmiştir. Birleşmiş Milletler aracılığıyla birçok kez yasal yolları denemesine rağmen başarısız olmuştur. (Denктаş, 386) Kıbrıs Hükûmeti (Makarios Hükûmeti), Denктаş'ı Türk Cemaati'ni yönetime karşı kışkırtmakla suçladı. Denктаş'ın tahliyesi Türkiye, Batı Ülkeleri ve Birleşmiş Milletler tarafından ısrarla talep edildi. Nihayet Denктаş 12 Kasım 1967'de Türkiye'ye geri gönderildi. (Nancy Crawshaw, **The Cyprus Revolt; An Account of the Struggle for union with Greece**, London: George Allen & Unwin, 1978, s. 376).

Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil resmî ziyaret için Londra'ya geldiler. 6 Kasım 1967 10. Downing Caddesi'nde İngiliz Başbakanı Harold Wilson'la buluştular. Sadece Türkiye ve İngiltere arasındaki uluslararası ve iki taraflı meseleler değil, aynı zamanda Kıbrıs meselesini de görüştüler. İlk olarak Sunay: “Türkiye ve Yunan Başbakanlarının Eylül'deki toplantıları, her iki Hükûmet'eyüksek düzeyde birbirlerinin görüşlerini öğrenmelerine imkân vermesine yardımcı olmuştur. Türk Hükûmeti önceden başlattıkları ilkelere bağlı olarak Kıbrıs problemine içtenlikle barışsever bir çözüm istemişlerdir. Ama Yunan Hükûmet yetkilileri Enosis üzerindeki ısrarlarında kararlı görünüyordu. Gerçekte Yunan Hükûmeti'nin Enosis için ileri sürdüğü öneriler ve Türk Hükûmeti'nin Taksim için ileri sürdüğü haklılıklar hâlâ gündemde. Bir tarafın diğer taraf üzerinde 'zafer' empoze ettiği çözüm fikrinin geleceği olmadığını gördüğünü söylemeye devam ettikten sonra, Cumhurbaşkanı Sunay, Türkiye'nin barışsever bir çözüme ilgisini ve konuşmaya istekliliğinin sabrının sonsuz olacağı anlamına gelmediğini” vurgulamıştır. Provokasyon, emrivaki ile oldu bittiye getirme çabaları ve insanlık dışı baskıların hepsi Türkiye için sıkıntı oluşturmuştur. Daha sonra Cumhurbaşkanı Sunay, “Anayasası çiğnenen hiçbir Hükûmetin mahkûm kalmayacağını, Türkiye ve İngiltere'nin Uluslararası anlaşmalarının hâlâ tamamen geçerli olduğunu” düşündüğünü söyledi. (6 Kasım 1967, **PREM 13/1884**). Cevap olarak Wilson Kıbrıs hakkındaki görüşlerini açıkladı:

“Yunan ve Türk Başbakanları arasındaki görüşme hayal kırıklığı ile sonuçlandı. Ama Türk Hükûmeti'nin cesaretinin kırılmamasını da ümit ediyorum. Acil bir çözüm bulunamayacağı çok açık görülüyordu. İngiliz Hükûmetine göre Türk Hükûmeti Yunanistan'la ilişkilerini yakın bir şekilde devam ettirmelidir. Aynı zamanda özellikle Kıbrıs'taki yerel durumu geliştirebilecek herhangi bir ilerleme için diğer ihtimalleri göz önünde bulunduruyoruz. Kıbrıs'taki gerilimin artmasını önlemek için alınan kararların öneminden bahseden Türk-Yunan görüşmelerinden sonra resmi tebliği göndermekten memnun olduk. Wilson, Brown ve Çağlayangil tarafından henüz tartışılan ve korku uyandıran yeni bir olay olduğunu bildiklerini belirtti. Türk Hükûmeti'nin yaptığı gibi Wilson, Sr. Osorio-Tafall tarafından yapılan Ada'daki normalleştirme çabalarını desteklemeye devam edeceklerini söyledi. Sınırlı (kısıtlı) olmasına rağmen Başpiskopos Makarios 'barış planı' bu bağlantıda faydalı bir ön adım olarak görünüyordu. Bu arada Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler Gücü'nün (UNFICYP) çalışması hâlâ geçerliydi. Gücün miktarı bu zamanda herhangi bir şekilde azaltılamaz fakat, katılımcılar tarafından yapılan desteği devam ettirmede gittikçe artan bir zorluk vardı.

Anlaşmalar hakkında Cumhurbaşkanı Sunay'ın görüşlerini alan Wilson “1960 garanti antlaşmasının geçerli olarak saydıklarını söyledi. Pozisyonlarının Kıbrıs'ın İngiliz Uluslar Topluluğu ortağı olarak Türkiye ve Yunanistan'ın müttefik ülkesi olarak bütün partilerin katıldığı kabul edilebilir, onaylanması muhtemel görünen

herhangi bir çözüme katkıda bulunmak olduğunu” söyledi. (6 Kasım 1967, PREM 13/1884).

İngiliz Başbakanı Wilson tarafından vurgulandığı gibi, İngiliz Hükûmeti Kıbrıs’taki problemlerin nihai çözümünde doğrudan girişimde bulunmak istememiştir. 1964 krizinde olduğu gibi, İngiliz Hükûmetinin asıl amacı, mümkün olduğu kadar İngiliz Hükûmetini askerî olarak problemin dışında tutmaktır. Esas tutumları böyle olmasına rağmen, İngiliz Hükûmeti, Birleşmiş Milletler ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılacak girişimleri desteklemiştir.

Türk-Yunan Başbakanlarının başarısız geçen toplantılarından iki ay sonra Kıbrıs’ta büyük bir kriz patlak verdi. 15 Kasım 1967’de Ada’nın güneyindeki Boğaziçi ve Geçitkale köylerindeki Kıbrıslı Türklere karşı önceden planlanmış saldırılar düzenlendi. Bu saldırıları resmî olarak Kıbrıs Rum Millî Muhafızları ile Rum Polisi yönetmişti. Bazı değerlendirmelerde, Makarios’a önceden danışmadan Yunan Cuntası’nın saldırıları emrettiğini ileri sürülmektedirler. İngiliz Başbakanlık dokümanlarında bu hadiseler ve sonrası aşağıdaki gibi açık bir şekilde belirtilmiştir: “Son olayların, Kıbrıs’ta yeni bir durumun bize karşı olacağını şüphesiz kanıtladı. Hareketleri Atina’daki Yunan Hükûmeti tarafından onaylanan Kıbrıslı Rum askerlerin ve General Girvas’ın tam emri altında olan Kıbrıslı Yunan askerî birliklerinden oluşan Ulusal muhafızlar açıkça önceden hazırlanmış şiddetli saldırılardan sorumludur. Bu olaya en az 23 Kıbrıslı Türk’ün ve 2 Rum’un ölümü Boğaziçi ve Geçitkale’deki Türk Tahkimatlarının yıkımı ile sonuçlandı. Ulusal muhafızlar el koyduğu bölgelerden geri çekilmesine rağmen, Türkler durumlarının zayıfladığını hissettiler ve Türk Hükûmeti durumu istikrara kavuşturacak radikal bir manevra olmaması durumunda adaya askerî müdahaleye tamamen hazırlandılar. Onlar Londra ve Zürih Antlaşması’na göre izin verilen 950’nin üzerinde olan bütün Yunan güçlerinin Ada’dan geri çekilmesini ve bütün ağır silahların da Birleşmiş Milletlere teslim edilmesini talep ile Yunanlılardan acil bir cevap talep ettiler”. (PREM 13/1372, 21 November 1967) Mevcut durum Ankara tarafından dikkatlice değerlendirilmiştir. Türkiye, Yunan Hükûmeti ve Makarios’u oradaki Türkleri korumak ve çatışmaları durdurmak amacıyla Kıbrıs’a müdahale edecekleri konusunda sert bir şekilde uyarılmıştı. Bu olaylar Türk kamuoyunda da kaygıyla karşılanmıştır. Kıbrıs için Türk halkının desteğini göstermek amacıyla yapılan protesto mitinglerinin sayısı özellikle şehirlerde artmıştı. Asıl önemli olan Kıbrıs’a gidip savaşmak isteyen gönüllülerin sayısı artmıştı”. (Cumhuriyet, 21 Kasım 1967).

Halkın protestolarının yanı sıra Kıbrıslı Türklerin yanında resmî anlayış ve eğilimde yer almaktaydı. Bu ortamda 17 Kasım 1967’de Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) Kıbrıs için özel bir toplantı yapıldı. (30 Kasım 1967, BCA-030.01/16.89.10.) Bu toplantı sonunda Meclis Türk Silahlı Kuvvetlerinin

Kıbrıs'ta herhangi bir durumda çıkarma yapmak gibi bir gereksinim olduğunda da harekete geçebilmesi konusunda Hükûmet'eyetki verdi. Bu kararın lehine 432 oy verilirken sadece 1 oy bu karara karşıydı. (Erol Mütercimler, Kıbrıs Barış Harekatı'nın Bilinmeyen Yönleri, İstanbul: Yaprak Yayınevi, 1990, s. 117)

Kıbrıs Türk toplumunun lideri ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Fazıl Küçük 15 Kasım'da bu trajik olaydan sonra Türkiye Başbakanı Demirel'e acil bir mektup gönderdi. Dr. Küçük bu mektubunda, "Bu durumun Türk toplumu için çok kötü olduğunu; onların morallerinin bozduğunu vurguladı ve Türkiye'den, Rumlar tarafından Türk toplumuna verilecek zararın önlenmesi ve özgürlüklerinin temini için direkt ve acil destek talep etmiştir." (Denktaş, **Hatıralar**, 423.)

Demirel, 19 Kasım tarihli cevabında Dr. Küçük'e "soğukkanlılık tavsiyesiyle birlikte, Kıbrıslı Türklerin karşı karşıya kalabileceği yeni saldırılarda Türkiye'nin çıkarma yapmak için tereddüt göstermeyeceği güvencesini vermiştir. (Bölükbaşı,1988: 138; **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1967)

Durum İngiltere tarafında da titizlikle takip edilmiş ise ve çıkış yolu aramaya koyulmuşlardır. Bu bağlamda: "Türkler Kıbrıs'a çıkarma yaparlarsa ne yapacağız ve eğer bize müracaat ederlerse Kıbrıs Hükûmeti'ne karşı mesuliyetimiz ne olur?" gibi soruları kendilerine sormuş cevap aramışlardır.

Bu sorulara ilişkin değerlendirmede, "Bizim (acil) tek tepkimiz savaşı sınırlandırıp durdurma. İlk adımımız Güvenlik Konseyinde bir toplantı düzenlemek ve hemen bir ateşkes düzenleyerek çözüm sağlamak olacaktır. Güvenlik Konseyinin diğer üyelerini de bunu desteklemek için teşvik etmeliyiz. Garanti antlaşmasının IV. maddesi altında, antlaşmada herhangi bir ihlal olursa diğer kefil güçlere, Yunanistan ve Türkiye'ye danışmaya mecburuz. Kıbrıs'ın istilası muhtemelen böyle bir ihlaldir. Fakat Türkiye ihlale neden olduğu sürece antlaşmadaki 3 güç danışmayı, en azından savaş bitene kadar göze almalıyız" görüşlerini belirtmişlerdir. (24 Nov. 1967 **PREM** 13/1372.)

Birleşmiş Milletler'de de konu ihtiyatla takip edilmiş **U Thant** raporunda, "Yunanistan ve Türkiye'nin şu an savaşın eşliğinde" olduğunu ifade etmiştir. (Crawshaw, 377)

Bu şartlar altında, İngiltere, Kanada ve Birleşik Amerika tarafından ayrı ayrı ve birlikte bazı başarısız barış girişimleri olmuştur. 22 Kasım'da **U Thant**, Kıbrıs Hükûmeti, Yunanistan ve Türkiye'ye bir mesaj göndererek toplumlar arasında çatışmaya neden olan hareketlerden kaçınmaları gerektiği konusunun altını çizmiştir. Ayrıca bu amaç için adaya onun özel temsilcisi olarak Jose Rolz-Bennet'i gönderdiğini vurgulamıştır. (Fırat, 225)

Aynı gün Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Kıbrıs'a özel temsilci olarak Cyrus Vance'yi atadı ve ona "savaşı durdurmak için yapman gerekeni yap. Bir şeye ihtiyacın olursa bana haber ver. Bol şanslar!" dedi. (Bölükbaşı, 139) Vance, 23 Kasım'da özel bir uçakla Ankara'ya varmış, uçak güvenlik nedenlerinden dolayı Ankara Esenboğa Havaalanına değil de Mürted'deki askerî havaalanına inmiştir. Ankara'da Kıbrıs meselesi başta olmak üzere çeşitli nedenlerden güçlü bir Amerikan karşıtı gösteriler vardı. (**Cumhuriyet**, 24 Kasım 1967) Vance'in mekik diplomasisi ziyareti hem Ankara'da hem de Atina'da ılımlı bir atmosfer oluşturdu ve böylece Yunanistan Türkiye'nin isteğini kabul etti ve Kıbrıs'tan askerlerini çekti. (Zehra (Yalçınkaya) Cerrahoğlu, **Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)**, (Ankara: Kültür Bak. Yay. 1998, s. 23) Dönemin Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kuneralp'in vurguladığı gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin çatışmaları çözemediğine dair kanaati bu örnek olay da teyit etti. Kıbrıs'taki son krizde de görüldü ki çatışmalar özellikle ABD'nin girişimiyle durduruldu ve kriz köklü olmasa da çözüldü. (Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, İstanbul: ISIS, 1999), s. 346 Fakat Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan üzerindeki etkisinin neler olduğu ve Vance bunu hangi yollarla kullandı? Sorularının cevabını İngiltere Dışişleri Bakanı George Brown ve Kanada Başbakanı Lester Pearson tarafından 23 Kasım 1967'de toplantıda açıkça tartışıldı.

Dışişleri Bakanlığı'na yazılan raporda, Amerika'nın şu an Ankara'da olan özel temsilcisi Mr. Vance'nin Türklerin hareket yapmasını önlemek için Türklere baskı yapmak hususunda güçlü talimatlarla donatıldığı rapor edildi. Detaylar elimizde yok, fakat Amerikan sistemi altında bu talimatların muhtemel şiddet içermediği ancak Türklerin ağır baskılara dayanması konusunda Amerikalıların yardım sağlayıcıları olarak önemli ve güçlü pozisyonda oldukları tahmin ediliyor. Pearson Türklerin yakın gelecekte hareketinin muhtemel olmadığını hissetti. (**Record of Conversation between Mr. George Brown and Canadian P.M. Lester Pearson**) PREM 13/1372, 24 November 1967).

Bu durum Amerikanın yardım programından büyük ölçüde yararlanan sadece Türkiye için değil, aynı zamanda Yunanistan için de geçerliydi. Vance durumu ve tutumunu çok dikkatlice gizli tuttu fakat, durum basın yoluyla ortaya çıktı. Sönmezoğlu bu durumu, Vance ve NATO'nun Eski Genel Sekreteri Manilo Brosio (1961-1964) Ankara ve Atina'da girişimlere odaklandı. Aynı zamanda Genel Sekreterliğin özel delegesi Jose-Rolz-Benetti de Lefkoşe'de olacaktı. Bu girişime göre Birleşmiş Milletler, özellikle Ankara ve Atina'da çözüm için ortam hazırlayacaktı. Başarılı olsaydı o zaman Makarios ya teklifi kabul edecekti ya da reddedecekti. Vance bu taktiği başarılı bir şekilde kullandı. Vance aynı zamanda Birleşik Devletlerin yardımının hem Türkiye hem de Yunanistan'a için önemini ima etti. Amerikan basınında yayımlanan raporlarda "eğer Kıbrıs üzerinde bir Yunan-Türk savaşı olsaydı Amerika'nın yardımı 1965'te Hint-Pakistan savaşında

durduğu gibi bunda da duracaktı.” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur (Faruk Sönmezoğlu, **ABD’nin Türkiye Politikası 1964-1980**, İstanbul: Der Yayınları, 1995, s. 25, **bkz.:** **New york Times**, 24 Kasım. 1967).

Amerikan politikasında ana mesele Statüko’nun devam ettirilmesi, Türkiye ve Yunanistan gibi iki NATO ülkesi arasındaki çıkabilecek bir savaşı engellemektir. Bu amaç için görüşmeler yoluyla bir çözüme varmak istediler. Başka bir deyişle “Enosis” ve “Taksim” gibi tekliflere dikkat etmediler /önemsemediler. Herhangi böyle bir durumda Kıbrıs NATO’nun topraklarında olmayacaktı. Bazı eleştirmenler de eğer Türkiye Kıbrıs’ı çıkarma yapmak için askerî bir girişimde bulunsaydı Amerika’nın hiçbir hazırlığı olmayacaktı diye vurgulamışlardır. Amerikalılar 23 Kasım’da 500 Amerikalı sivil Kıbrıs’tan Beyrut’a götürmüşlerdir. (Sönmezoğlu,1995: 25)

30 Kasım 1967’deki uzun görüşmelerden sonra nihayet, Türkiye ve Yunanistan bir antlaşmaya vardı. (30 Kasım. 1967, **BCA-030.01/16.89.10.**) Bu antlaşmaya göre Yunanistan Kıbrıs’tan hızlı bir şekilde askerlerini çekmeyi kabul etmiştir. Onlar, Türkiye’nin 1964 Haziranında yasal olmayan bir şekilde kurulan Kıbrıs Rum Millî Muhafız Kuvvetlerinin dağıtılması ve komutanı Grivas’ın Atina’ya geri çağırılması isteğini de kabul ettiler. (Bölükbaşı, 1988:140; **Foreing Relations of the United States-FRUS (Ed.)** E. Miller, 1965-8 Vol. XVI, Cyprus; Greece; Turkey, The Cyprus Crises of 1967 and Vance Mediaton Sept. Dec. 1967 (Washington, United States G. Pr. of 2000), (Doc. 302-42,5 Dec.1967 No:342).

Başkan Johnson, Vance’nin çabaları ile elde edilen sonuçtan memnun oldu ve antlaşma şartları bakımından her iki tarafa da teşekkür etti. Birleşmiş Milletler (BM) diplomasisi en azından ‘şimdilik’ Doğu Akdeniz çıkabilecek krizi çözdü. (Sönmezoğlu, 26)

Bu antlaşmaya göre Kıbrıs’ta bulunan bütün Yunan askerleri 45 gün içerisinde Kıbrıs’tan geri çekilmelidir. **Cumhuriyet** 24 December 1967, FRUS, 1965-8, Vol. XVI, 8 Nov. 1967, Doc. No: 330.) 8 Aralık’ta ilk Yunan askerleri Atina’ya doğru yelken açtı ve geri çekilme olaysız bir şekilde gerçekleşti. (Thomas Ehrlich, **Cyprus 1958-1967**, Oxford: Oxford University Pres, 1974, s.115.) Kıbrıs’taki görüşmeler boyunca Vance görevinin Kıbrıs’ın tüm problemlerini çözmek değil, savaşı engellemek olduğunun özellikle altını çizdi. (**FRUS, 1964-1968**, Vol. XVI, 2 Dec. 1967, Doc. No: 339)

Bu kriz sonunda Türkiye’nin isteklerinin büyük bir çoğunluğu Yunan Hükûmeti tarafından kabul edildi. Yunanlılar Ada’daki toplumların görüşüp kendi problemlerini kendilerinin halletmesi gerektiğini anladılar. Bazı eleştirmenler bunu Türkiye’nin bir “zaferi” olarak değerlendirmektedirler. Yunan Hükûmeti ve Makarios yönetimi şanslarını, prestijlerini ve pazarlık haklarını önemli ölçüde

kaybettiler. (Stavros Panteli, **The Making of Modern Cyprus From Obscurity to Statehood** (London: Interworld Pub. 1990), s. 222.

Bu antlaşmadan sonra Türk Komitesi olarak yapılanan Türk toplum yönetimi 28 Aralık 1967’de yeni bir yönetim kurdu ve “Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi” olarak yeniden adlandırdılar. Oysa komite 1964’ten beri “Genel Komite” olarak adlandırılıyordu. Dr. Küçük Başkan, Denktaş ise bu yönetimin başkan yardımcısı olarak seçilmişlerdir. (Cerrahoğlu, 22.)

1967 Kıbrıs Krizi hem Türkiye’yi hem de Kıbrıs’ı savaşın eşiğine getirdi. Türkiye kendi menfaatlerini ve Kıbrıslı Türklerin güvenliklerini korumak amacıyla adaya askerî birlik göndermekte kararlıydı. Bu sorun barışçıl bir yolla çözüldü. Amerikalılar bu aşamada çok aktif politika izlediler. Vance’in misyonu çözümden en önemli faktördü ve Başkan Johnson başarılı bir şekilde hallettiği bu iş için Vance’yi kutladı. (**FRUS 1964-8**, Vol. XVI, 5 Dec. 1967, Doc. No. 342.)

Amerika’nın 1964’teki tutumu Türk Halkının hafızasında kötü hatıralar bıraktı ve 1967 Kıbrıs krizi boyunca unutulmadı ve bu süreçte Türkiye’de Amerikan karşıtı tepkiler oluştu. 1964 Krizi’nde Türkiye’ye karşı tutumun aksine, Amerikan tarafı 1967 krizi girişimlerinde Türkiye’ye karşı olabilecek tutumdan azami derecede sakındı. 1967 Kıbrıs krizi boyunca Birleşmiş Milletler diplomatları, Washington’un Akdeniz bölgesinde Sovyet etkisinden korktuğu için Türkiye’den Enosis için imtiyaz bekleyemeyeceklerinin farkındaydılar. Onlar Türk-Sovyet ilişkilerinin de geliştiğinin farkındaydılar. Bu yüzden Sovyetlerin yararına olacak Türk Boğazlarının durumundaki herhangi bir değişmeden sakınmaya çalıştılar. Dahası, Kıbrıs sorununa karşı Sovyet siyasetinde bazı önemli değişiklikler vardı. 1963-1964 Krizleri boyunca Sovyetler, Türkiye’nin Kıbrıs’a asker çıkarma niyetine karşı çıkan birçok mesaj gönderdiler. Bu Türkiye’yi kendi isteksizliğiyle birlikte adaya çıkmaktan alıkoyan sebeplerdendi. İlk sebep, Türkiye’nin adaya çıkacak yeterli ve donanımlı gemilerinin olmaması ikinci sebep ise Kıbrıslı Türklerin lideri Denktaş’ın mülakatında vurguladığı sebepti. Denktaş: “Türkiye Başbakanı İnönü bana Türkiye’nin Kıbrıs’a çıkarma yapması Türkiye ve Yunanistan arasında savaş anlamına geliyor, dedi. Hemen ardından Sovyet bloğu konuya karışacaktı. Bulgaristan’dan bir heyet Türkiye’ye geldi ve bana bir mesaj verildi. Mesajda delege bana Türkiye Kıbrıs’a ne zaman saldırarak diye sordu. Sualin ardındaki neden eğer biz Kıbrıs’a saldırırsak Bulgaristan’da Yunanistan’a saldıracaktı. Çünkü onlar Yunanistan’ın Bulgaristan’a saldırmak üzere olduğunu düşünüyorlardı. Yunanlılar Kıbrıs’la ilgilenecek olduklarından güçsüz bir durumda olacaklar ve Yunanistan’a saldırmak için Bulgaristan’a avantajlı bir durum olacaktı. O, eğer Türkiye saldırırsa NATO ve Sovyet bloğunun arasında savaş olabileceğine inandığını söyledi. Bu, III. Dünya Savaşı anlamına geliyordu. Hiç kimse kimin kazanıp kimin kaybedeceğini bilemezdi. (Kıbrıs Türklerinin lideri Rauf R. Denktaş’la 29 Eylül 2003’te Kars’ta yaptığımız görüşme.)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Türk tarafı, Kıbrıslı Türklerin elverişsiz bir durumda olmasına rağmen dünya barışını devam ettirmek için yeterince sorumluluk ve hassasiyet göstermiştir.

Buna rağmen, 1964'ten 1967'ye kadar Sovyetler Kıbrıs'taki iki farklı halk olduğunun farkına vardılar. Siyasetlerinin değişimi iki farklı sebeple açıklanabilir. Birincisi Türkiye'yle politik ve ekonomik ilişkilerini geliştirmişler, ikincisi Yunan askerî cuntası, CIA tarafından destekleniyordu ve böylece cunta rejimi ABD ile olan ilişkilerini geliştirdi. Bu durumda Sovyetlerin Yunan karşıtı bir politika izledikleri anlaşılmaktadır. (Sönmezoğlu, 1995: 40)

İngilizler 1967 krizi boyunca aktif bir rol oynamadılar ama Makarios'u öneriyi kabul etmesi için zorladılar. Onlar aynı zamanda Amerika'nın tutumunu da devamlı bir şekilde desteklediler. Cumhurbaşkanı Sunay ve Çağlayangil'in Londra'yı ziyareti, Kıbrıs sorununun ikili ilişkilerde hala önemli bir faktör olduğunu gösterdi. Bu anlaşmadan sonra, Ada'da Yunan ve Türk halkları arasında ılımlı bir atmosfer oldu ve ikili müzakereler 1968'de ilki Beyrut'ta ve sonra Kıbrıs'ta başladı. Türkiye'de Başbakan Demirel ve muhalefet lideri İnönü bu sonucu herhangi bir askerî müdahale olmaksızın başarılı buldular ve adaya çıkmak için Türkiye'nin hem kara hem de Deniz askerî gücü kapasitesinin yeterli olmadığını vurguladılar. Diğer taraftan bazı kimseler Türk Hükûmetini şans kaybetmekle suçladılar ki bu da 1974 askerî müdahalesiyle sonuçlandı. Kıbrıs Doğu Akdeniz'de küçük bir ada olmasına rağmen sadece bölge ülkelerinin değil, aynı zamanda Dünya'nın ilgi odağındaydı.

1967 ihtilafından sonra, Kıbrıs'ta Rum ve Türk toplumlararası görüşmeler temsilciler vasıtasıyla başladı. Amaç ise Anayasa üzerinde uzlaşma sağlamaktı. Görüşmeler 1971 de kesildi ancak 1972 Haziran'ında yeniden başladı ve genişledi. Görüşmelerde, iki toplum arasındaki ana konulardaki farklılıklarla ilgili çok az ilerleme sağlandı. EOKA-B'nin kurucusu General Grivas'ın Ocak 1974'te ölmesinden sonra Ada'da tansiyonun düşeceği şeklinde bir kanaat belirdi. Ancak Haziran sonunda Başkan Makarios Yunan Cumhurbaşkanı'na bir mektup yazarak Kıbrıs milli muhafız birliğindeki Yunan askerlerinin çekilmesini istedi buna gerekçe olarak bunların EOKA-B'ye doğrudan destek temin ettiğini belirtmişti. Henüz Yunan tarafından cevap gelmeden 15 Temmuz 1974'te Millî Muhafızlar ve EOKA-B destekçilerince Lefkoşe'de Makarios yönetimine karşı "Askerî Darbe" yapıldı. Eski EOKA mensubu olan Nikos Sampson darbeciler tarafından kısa sürede Cumhurbaşkanı ilan edildi. Makarios'un öldüğünü yeni yönetim ilan etmişse de bunun doğru olmadığı bir radyo aracılığı ile duyurulmuştur. Bu süreçte Makarios Lefkoşe'deki Başkanlık sarayından kaçarak İngiliz üssüne sığınmış oradan da 16 Temmuzda RAF'la (İngiliz Hava Kuvvetlerine ait uçak) Ada'dan ayrılmış Malta üzerinden Londra'ya gitmiştir. (FCO-9/2118, 13 November 1974)

Türk Dışişleri Bakanlığı telsiz servisine, 15 Temmuz 1974 Pazartesi günü saat 10.25'te Kıbrıs'ta darbe olduğu haberi ulaşmıştır. Bakanlıkta ilgili daireye hemen

ulaştırılan bilgiyi daire sorumlusu Ecmel Barutçu, Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Çin ziyaretinde olduğu için Bakanlığa Vekâlet eden Millî Savunma Bakanı Hasan Esat Işık'a ulaştırmak istemiştir. Bakanın Afyonkarahisar'a gidecek olan Başbakan Bülent Ecevit'i yolcu etmek için havaalanında olduğunu öğrenince havaalanına telefonla ulaşır durumu Bakan'a iletirken telefona Başbakan Ecevit'de gelir ve konudan haberdar olur. Başbakan Afyon seyahatini ertelemeyi ancak müteakip Denizli seyahatini iptal ederek aynı akşam Ankara'ya dönmüş ve Kıbrıs'la ilgili Bakanlar Kurulu'nu toplayarak 20 Temmuz Cumartesi günü çıkarma yapma için karar almıştır. Ancak karar alınmasına rağmen 1960 antlaşmalarına göre garantör devletlerle ortak çözüm aranmasına girişilecektir. (Ecmel Barutçu, **Hariciye Koridoru**, Ankara: 21. yüzyıl Yayınları, 1999, s.43) On yıldır fırsat bekleyen Türkiye önemli bir girişimin eşiğindeydi. Toplantı 15 Temmuzda yapılmış, Millî Güvenlik Kurulu 20 Temmuzda çıkarmaya oy birliği ile karar vermiştir. Genelkurmay yetkilileri ordunun hazır olduğunu bildirmiş, Başbakan Yardımcısı Erbakan hemen çıkarma yapılmasına taraftarken Ecevit öncelikle garantörlerle görüşmeyi istemiştir. (Uslu, 2000: 262-263)

Barutçu'ya göre, Türk Dışişleri Bakanlığı Kıbrıs'daki askerî darbe ve oluşan yeni durum "Türkiye'nin önüne büyük bir fırsat çıkarmıştır. Makarios'a karşı yapılan darbe, uluslararası alanda bu şahsa beslenen sempatiyi Türkiye'nin yanına çekecektir. Kıbrıs ihtilafının hiçbir devresinde Türkiye'nin önüne bu derece elverişli şartlarla bir fırsat çıkmamıştır. Bu fırsat kaçınılırsa bu fırsatı kaçıranları tarih hiçbir zaman affetmeyecektir. Kıbrıs'ta olan Gizli Enosis'tir. Türkiye duruma süratle müdahale etmelidir." şeklinde değerlendirmiştir. (Barutçu, 1999: 48)

Kıbrıs'taki yeni durum Bakanlar Kurulu'nda değerlendirilirken esas itibarıyla iki seçenek üzerinde durulmuştur. Birincisi Garanti Antlaşması'nın 4. Maddesi gereğince müdahale mekanizmasını işletmek, diğeri de BM Güvenlik konseyini toplantıya çağırma. Yunanistan darbeyi doğrudan destekleyen taraf olarak mütecevaz durumda olduğu için garantör devlet olarak artık nazara alınmamalıydı. BM Güvenlik Konseyi'nin Türkiye'nin Garanti Antlaşması ile elde ettiği hareket serbestisini kısıtlayacağı buraya bel bağlanamayacağı Konseyin işi yozlaştırmak isteyeceği ve yabancılara bu fırsatı Türkiye'nin kendi eliyle vereceği anlamına geleceği yönünde Dışişleri görüş bildirmiştir. (Barutçu, 1999: 53) Bu durumda Türk tarafı birinci seçeneği değerlendirmiş Ecevit derhâl Londra'ya gidip garantör ülke olarak İngiltere ile görüşmeye karar vermiştir.

17 Temmuzda Londra'ya giden Başbakan Bülent Ecevit ve beraberindeki heyet aynı akşam İngiliz Başbakanı Herold Wilson ve Dışişleri Bakanı James Callaghan tarafında yemekli toplantıda ağırlanır. Ecevit Kıbrıs'taki yeni durumu belirterek yapılabilecekleri ve İngiltere ile ortak hareket yapmak istediklerini ve argümanlarını masaya getirmiştir. Başbakan Ecevit'in masaya getirdiği önerileri ise "Ada'da bundan evvelki rejim de meşru değildi. Ama darbe ile şimdi Ada'nın

statüsü değişiyor. Türkiye'nin garantör devlet olarak müdahalesi ne kadar gecikirse neticeleri de o kadar kötü olacaktır. Binaenaleyh Ada'daki yeni rejimin kök salmasına müsaade etmemeliyiz. Onun için etkili bir hareket zaruri olmaktadır. Ayrı ayrı veya müşterek bir deklarasyon yaparak Yunanistan'ı müteceviz devlet olarak ilan edip, etkili bir Birleşmiş Milletler kontrolü altında Ada'daki bütün kuvvetlerini geri çekmesini isteyebiliriz. Ancak bunlar sözde kalmamalı müeyyide lazım. Bunun için Ada'da Türk askerî mevcudiyeti tesis edilmeli, bunu İngiltere ile birlikte yapmak istiyoruz. Bu hâl yalnız Türklere değil, Rum cemaatine de güven verir. Tek başımıza fırsattan istifade etmek istemiyoruz. İki garantör devlet olarak hareket edersek iki cemaate de güven veririz. Böyle müşterek bir hareketi siz kolaylaştırmak imkânına sahipsiniz. Kıbrıs'taki üslerinize asker göndermemize müsaade ederseniz hareketin kansız olmasını sağlamış oluruz. Bu üslerin sahibisiniz ve aynı zamanda garantör devletsiniz. Üsler için de bu tarihî bir fırsattır. Bağımsızlığın korunmasında kullanılacaklar. Üçüncü Dünya devletleri bu gaye ile yapılacak müşterek hareketi sempati ile karşılayacaklar. Bu şekilde müşterek hareket bir deklarasyonla takviye edilir. Yunanistan'daki rejim nötralize edilir ve Türk-Yunan harbi önlenir. Yunanistan'da demokrasiye dönüş kolaylaşır. Bunlar Türkiye'nin tek taraflı müdahalesinin alternatifidir. Kıbrıs ileride nasıl bir statüye sahip olursa olsun Kıbrıslı Türklere sahire sahip olmalıdır." şeklindeydi. (Barutçu, 1999: 56-57)

Ecevit'in bu konuşmasından sonra İngiltere Başbakanı Herold Wilson söz aldı ve "saikini anlamakla beraber, teklifinizin doğru yol olduğunu sanmıyorum" dedi ve detayları James Callaghan'a bıraktı. Callaghan ise "Yeni rejimin kök salmaması için tedbir alınmasını, olayın bir iç darbe olmadığını ve Sampson'un geçmiş tecrübelerle bakılırsa Enosis yapacağını kabul ettiğini bununla beraber teklif edilen usulü beğenmediğini üslerin amaç dışı kullanılmayacağını ifade etti. Devamla, Yunanistan'a sizin gibi biz de kuvvetli girişim yaptık. Ortak Pazar'da aynı şeyi yaptı. Kissinger ile üç defa görüştüm. Kuvvetli tazyik icra ederek Yunanistan'ın askerlerini geri çekmesini rica ettim. İonnides üzerinde de psikolojik baskı oluşturuyoruz. Üslerin kullanılmasına gelince bunun pratik bakımından mahzurlu buluyorum. Kıbrıs'ta fazla asker değil, daha az asker görmek istiyoruz." (Barutçu, 1999: 56-57) Ecevit Kıbrıs'ta olan bitenin hep Ada'da askerî bir dengenin bulunmamasından ileri geldiğini, bu denge kurulmadan olayların önüne geçilemeyeceğini vurgulamıştır.

İngilizler bu toplantıda askerî bir harekate karşı kesin bir tutum takındılar. İngiliz üslerinin böyle bir hareket için kullanılmayacağı, statüsünün buna müsait olmadığı, üslerin amaç dışı kullanılmasına karşı olduklarını belirterek Yunanistan'ı Londra'ya davet edip üç garantör devletin katılacağı toplantı teklif etmişlerdir. (Barutçu, 58) İngilizlerin kendi belgelerinde de görüldüğü üzere İngilizler doğrudan inisiyatif almaktansa, meseleyi savsaklayıp Yunanistan'ı da sürece dâhil ettirmek için ısrarcı bir tutum sergilemişlerdir. Ayrıca konunun Birleşmiş Milletler

Güvenlik Konseyine taşınmasına da sıcak bakmamışlar konuyu ABD'nin ana sorumluluğunda kendi çıkarlarını etkilemeyecek şekilde üzerlerinden atmaya taraftar olmuşlardır.

Başbakan Ecevit İngiliz muhataplarına konunun bütün yönlerini ve uluslararası camiaya etkilerini ve İngilizlerden beklentilerini çok açık bir şekilde ifade etmiştir. Ecevit: “Uluslararası antlaşmalar ihlal edilmiştir. Eğer İngiltere, Sampson’u tanımazsa Türkiye memnun olacaktır. Türk Hükûmeti ikili görüşmelerin devamı ile ilgili önerileri dikkate almayacak ve Türkiye’nin yeni yapıyı tanınması mümkün olmayacaktır. Kıbrıs’ta toplumlararası diyalog zaten zordu ve bu hadiseyle son buldu. Bu durumda Kıbrıs’taki Kıbrıs’ta ki mevcut durum düzeltilemezse iki toplum da sıkıntılarla yaşamaya devam edecekti. Türk Hükûmeti’nin görüşü, Türkleri korumak için insani talepler milli menfaatlerden daha önemlidir. Sampson rejiminin Ada’da kök salması NATO’nun Güneydoğu kanadının sonu demektir. Acil ve etkili hareket gerekli bu durum için iki toplumun da güvenliğini sağlamak için Türkiye ve İngiltere ortak hareket etmeliydi.

Ecevit konunun çok boyutlu olarak ele alınmasını belirtmiş ve Türk Hükûmeti Kıbrıs’ta oluşan durumu suistimal etmeyecek tek başına manevra yapmaya taraftar değildir. İngiliz Hükûmeti Türkiye’ye bu amacı gerçekleştirmek için yardımcı olabilecek pozisyonadadır. (Kan dökülmesini önlemek ve Kıbrıs dışında Türkiye-Yunanistan arasında çıkabilecek çatışmayı önlemek) Bunu gerçekleştirmek Türkiye’nin İngilizlerin üsler üzerinden izin vermesiyle asker göndermesi sayesinde olabilecektir. Bu Kıbrıs’ın bağımsızlığını muhafaza için tarihi bir andır. Dünya kamuoyu ve bizzat ABD ve SSCB’de İngiltere’nin bu işte olmasına hak vereceklerdir. Yunanistan’da ve Kıbrıs’ta demokrasiye dönüş, Doğu Akdeniz de şartların restore edilmesi anlamına gelir. Sonuçta sadece Türk ve İngiliz menfaati korunmakla kalmayıp, Kıbrıslı Rumlar ve Yunan halkı da demokrasiye kavuşacaktır. Diğer seçenek Türkiye’nin tek taraflı çıkarma yapmasıydı. Ecevit bunun kaçınılmaz olduğunu, vaktinde yapılamayıp geç olursa durumun daha kötü ve kanlı olacağını vurguladı.” (PREM 16/19, ECEVİT-WILSON Meeting, 17 July 1974)

Ecevit, Türkiye’nin NATO’ya bağlılığının devam edeceğini ABD’nin Ankara Büyükelçisine bizzat kendisi söylemiştir. Ada’daki barış için Makarios’la diyalog başlatılması kanaati de masada konuşulan konulardan olmuştur.

Ecevit’ten sonra söz alan İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan ise; “Zamanın önemli olduğunda hemfikir ve Sampson rejiminin kökleşmesini önlemeye mecburuz. Bu Kıbrıs’ın bir iç meselesi değildir biz bu hususta Türkiye ile hemfikiriz. Milli muhafızlar açık veya gizli Yunanistan tarafından yönlendirilmektedir. Durum Enosis olarak adlandırılabilir veya adlandırılmasın yeni rejim Yunanistan’la çok yakın. Biz de barışçı çözüm arıyoruz. ABD yeni rejimi tanımayacaktır. Kissinger konunun BM Genel Kurulu’na gelmesi için acele etmiyordu. Çünkü

Makarios'a farklı yerlerden destek gelmesinden hatta SSCB desteğinden endişe duyuyordu. Wilson SBA [Kıbrıs'taki İngiliz üsleri] sadece İngiliz Kuvvetlerinin menfaati için kurulmuştur. SBA üzerinden Türk askerinin geçişini düşünmediğini" vurgulamıştır. (PREM 16/19, Ecevit-Wilson Meeting, 17 July 1974)

Wilson ve Ecevit'in karşılıklı diyalog metinlerine bakıldığında, "Ecevit Rusya faktöründen bahsetmiş, İngilizler çözüm üçlü görüşmelerle olmalıdır kanaatinde dirler. Ecevit ise Yunanistan'ın antlaşmayı ihlal ettiğini ve darbeyi desteklediğini belirterek, bu görüşmelere taraf olamayacağını vurgulamıştır. Wilson, Ecevit in Türk toplumu ile ilgili endişelerini anladığını (bunun için hareket gerekliliğini) ancak üslerin bu operasyonda kullanılamayacağını vurguladı. Ecevit ısrar edemeyeceğini ve üslerin çok hayati olmadığını vurguladı. Bu hususta Türk cemaatinin denize kıyası olmasını vurguladı.

Ecevit; İngiliz Hükümeti Türkiye'ye başka türlü yardım edebileceğini belirtmiş. Callaghan bunun nasıl olabileceğini sorduğunda Ecevit, Amerika'nın hareketi engellemesi için İngiltere'nin onları ikna etmemesini istemiştir." (PREM 16/19, ECEVİT-WİLSON Meeting, 17 July 1974)

İngilizler toplantı boyunca kaçak güreşmişler ve toplantı sonrası ortak bildiriye de taraftar olmamışlar nitekim taraflar toplantı ile ilgili ayrı ayrı bildiri yayınlamışlardır. İngilizlerin ana mantığı toplantıya Yunanistan'ı davet etmek suretiyle Türkiye'nin kararlılığını sulandırmaktı.

Ecevit, Wilson görüşmelerinin yapıldığı akşamın gündüzünde Başbakan Wilson Londra'ya gelmiş olan Kıbrıs'ın devrik lider Makarios'la da görüşmüştür. Bu görüşme ele alınan konular ve diyaloga bakıldığında geniş bir görüşme olduğu görülür. Bu görüşmede Makarios bazı hususların altını özellikle çizmiştir. Ona göre "hiç şüphe yok ki, darbeyi Yunan Cuntası, Millî Muhafız Ordusu'ndaki Yunanlı subaylar vasıtasıyla organize etti. Makarios sadece Bağımsız Kıbrıs'ın varlığına saygılıyız şeklindeki İngiliz beyanından daha sert bir tepkiyi İngilizlerden beklemiş. EOKA-B'yi de Grivas'a yardım ederek Yunan Hükümetinin kurdurduğunu söyledi. (dedi Makarios) Eğer şüphe edilirse yazılı belgeleri olduğunu belirtti. Makarios İngilizlerin kendini hâlen Kıbrıs Cumhurbaşkanı olarak tanımlarını istedi. Makarios BM de Yunanistan'ı terörist faaliyetlere destek vermek ve Kıbrıs'ın bağımsızlığın tehdit ettiği için ağır şekilde suçlayacağını söyledi. İngilizler ise Sampson'u tanımadıklarını belirttiler. Ayrıca Makarios, UK, USA ve Türkiye, Yunanistan'a baskı yapmak konusunda ortak hareket etmelidir dedi. Sampson'un EOKA mensubu olduğunu da belirten Makarios Türklerin kendisinden hoşlandıklarından emin olmadığını ancak kendisini Sampson'a tercih edeceklerini düşündüğünü belirtmiştir." (PREM 16/19, Makarios-Wilson Görüşmesi, 17 July 1974)

İngilizler, 1964 ve 1967 Kıbrıs krizi örneklerinden de yola çıkarak konuya ABD'yi dâhil ederek onların Türkleri durdurmasını istemişler ayrıca Türklerin adaya tek taraflı çıkarma yapacağı fikrine de ihtiyatla yaklaşmışlardır. Bu bağlamda çıkarma olsa bile 20 Temmuzda yapılabileceğini tahmin edememişlerdir. “İngilizler Cumartesi çıkarma yapılacağını öngörmemişler çünkü Ecevit'in Ankara'ya dönüşünden sonra detaylı düşünmek için fazla zaman kullanacağı, ikincisi de Sisco, Ankara'da iken çıkarma ihtimalinin olmadığı yönündeki kanaat idi ki gizli ve güvenilir kaynaklardan gelen bilgiler bu görüşü destekliyordu. (PREM 16/19, 24 July 1974)

Nitekim, İngiliz Başbakanlığı 20 Temmuz da saat 2.30 gibi çıkarmadan haberdar olmuş, kullanılması düşünülme de Deniz Komutanlığı teyakkuz durumuna geçirilmişti. O gece Başbakan Wilson, Durham'da konaklamış Kıbrıs'a çıkarma haberini duyunca sabah gecikmeden saat 9:30'da Londra'ya dönmeye karar vermiştir.

İngilizlerin bu tutum ve davranışlarından anlaşılacağı üzere, İngilizler Türklerin 1964 ve 1967'deki başarısız teşebbüslerinin sonuçlarını kestirememiş. İki olumsuz teşebbüs karar alma mekanizmasını hamle ve başarı yönünde tetiklemiştir. Zira konjonktür büyük ölçüde Türklerin lehine idi. Çünkü Kıbrıs darbesinde Yunan parmağı olduğundan uluslararası kamuoyu Yunanistan'ı eleştiriyordu. (PREM 16/19, 22 July 1974)

Bu süreçte İngilizler ABD yetkilileri ve bizzat Callaghan, Kissinger'le sürekli görüşmüştür. Kissinger'in Kıbrıs siyasetinin merkezinde “Bekle gör politikası”nın olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin duruma müdahale edeceğinin anlaşılması üzerine Kissinger, Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco'yu, konuya ilişkin olarak Türkiye ile İngiltere arasında Londra'da yapılan görüşmelere katılmak üzere göndermek istemişse de bu teklif Ecevit tarafından kabul edilmemiş, Türk Başbakanı Sisco ile bu toplantıdan ayrı olarak, 18 Temmuzda Londra'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde bir araya gelmiştir. Daha sonra Ankara'da da devam eden bu görüşmelerde, ABD tarafı elindeki çeşitli kozları kullanarak Türkiye'nin müdahalesini önlemeye çalışmıştır. Bununla birlikte, gerek doğrudan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger gerekse yardımcısı Sisco, Türkiye'nin müdahalesini önlemeye çalışmakla beraber, hiçbir zaman “1964 Johnson üslubu”nu kullanmadılar. Türkiye Başbakanı Ecevit, 1974 krizi sırasında genel olarak, ABD'nin İngiltere'ye göre daha az duygusal, daha objektif ve taraf tutmayan bir konumda olduğunu belirtirken bir bakıma ülkesinin konuya ilişkin görüşünü özetliyordu. (Sönmezoğlu, 1995: 76)

1974 yılındaki Kıbrıs Krizi sırasında dönemin ABD Yönetimi, esas itibarıyla Türkiye'nin konuya ilişkin tutumuna daha yakındı. Bu yakınlık sadece Dışişleri bakanı Henry Kissinger'in tutumuyla da ilgili değildi. Daha sonraları Başkan

Gerald Ford da, 1974 de krizi Yunan tarafının çıkarttığını söyleyecekti. Ayrıca, Türkiye'nin müdahalesinin önlenemesindeki bir diğer güçlük de Watergate Skandalı nedeniyle Başkan Richard Nixon'un tartışmalı konumu ve giderek istifaya zorlanmasının ABD yönetim çevrelerinde yarattığı güç boşluğu. (8 Ağustosta Richard Nixon istifa etmiş, 9 Ağustosta ise Gerald Ford ABD Başkanı olmuştur) Kaldı ki, 1974 yılındaki uluslararası ortam on yıl öncesine göre epeyce farklılaşmıştı. Genel yumuşama ortamı çerçevesinde blok üyelerin blok liderliklerine ilişkin otonomileri artmış, blok politikaları dışında kendi ulusal politikalarını da uygulayabilme imkânları belirmişti. Bu nedenle ABD'nin Türkiye'nin müdahalesini önleyebilmesi açısından uluslararası ortam 1964 yılına oranla daha az elverişliydi. (Sönmezoğlu, 1995: 77)

1974 krizi öncesinde Kıbrıs'ın siyasi geleceğine ilişkin başlıca dört ihtimal söz konusuydu: “Ada'nın bağımsız, bağlantısız bir devlet olarak varlığın sürdürmesi,

Ada'nın Yunanistan'a İlhakı

Ada'nın Türkiye ve Yunanistan arasında taksimi Ada'nın (küçük bir ihtimalle) Türkiye'ye ilhakı.

Bu ihtimaller ABD açısından değerlendirildiğinde, bu ülkenin stratejik çıkarları açısından en az istenenin birinci şık olduğu söylenebilir.

1960-74 yılları arasındaki dönemde SSCB ile iyi ilişkiler içinde bir bağlantısız ülke olan ve içeride Komünist AKEL'e dayanan Makarios'un liderliğindeki Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ABD'nin pek de sıcak bakmayacağı tahmin edilebilirdi. Zira ABD açısından en fazla endişe duyulan durumlardan birisi, Sovyetler Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki bu stratejik adaya ilişkin konularda giderek daha fazla söz sahibi olmasıydı. (Sönmezoğlu, 1995: 79)

Gerçekçi ekole mensup bir uluslar arası politika uzmanı olan Kissinger, alanındaki teori-pratik birlikteliğini sağlayabilen kişilerdendir. (Henry Kissinger, **Years of Renewal The concluding of Volume of His Memoirs**, New York: Simon&Schuster, 1999: 213) Kissinger'in tüm kriz dönemi boyunca en birincil amacı Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek doğrudan bir çatışmayı önlemektir. Konuya ilişkin yazdığı akademik nitelikli yazılarda da klasik gerçekçiliğe yakın olan Kissinger'in dış politikasında çıkar motivasyonu öne çıkmaktadır. Nitekim bir konuşmasında ‘ulusal çıkarın hukuktan daha önemli olduğu zamanlar vardır ‘ anlayışı bu kanaati pekiştirmektedir. (Sönmezoğlu s. 81) Kissinger'in Kıbrıs politikasını anlamakta yardımcı olacak bir diğer etken de onun darbe sonrasındaki olaylar çerçevesinde, Türkiye'nin müdahalesinin önlenmesinin çok güç olduğu kanaatindedir. Bu sefer olaya “1964 üslubu” ile yaklaşamazdı. Zira Türkiye bu defa daha hazırlıklı ve kararlıydı dolayısıyla ancak askerî müdahale ile durdurulabilirdi. (Sönmezoğlu, 1995: 82)

1964 Johson Mektubu'nu kaleme alanlardan biri de Joseph Sisco'ydu. 1974'te ise ABD'nin 'süper' Dışişleri Bakanı Kissenger'in özel temsilcisi de olan Sisco Ankara ya gelmiş son saniyeye kadar çaba harcamıştır. Bizzat olayın içinde ABD temsilcisi olara bulunmuş olan Sisco aradan yıllar geçtikten sonra Haluk Şahin'le yaptığı söyleşide Türkiye'nin kararlılığını özellikle vurgulamıştır.. (Haluk Şahin, **Gece Gelen Mektup**, 2002: 53)

Sisco, “Bu kez Ankara (Türkiye) kararını vermişti. ABD'nin yapacağı hiçbir müdahale, Johnson Mektubu türünden hiçbir girişim Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmasını engelleyemezdi. Çünkü Yunan Cuntası tek taraflı olarak statükoyu değiştirmişti. Demek ki Bay Sisco diyorum ‘Johnson Mektubu sadece bir kez yazılabilirdi ikincisinde ise işe yaramazdı.’ Haklısınız.’”Diyor. ve 1974'ün anılarını açmışken birden ekliyor; ‘Size şunu söyleyebilirim: 1974'te öyle bir şey istemedim yani bu kez öyle bir mektup yazılmasını istemedim. Türkiye'ye Kongrenin karşımıza çıkarabileceği güçlükleri, hatta istemediğimiz bazı şeyleri yapmak zorunda kalabileceğimizi anlattım. Bunları Kıbrıs sorununu pek bilmeyen Kissinger'e de aktardım.’(Şahin, 2002: 57).

1974 yılında Başkan Nixon Watergate skandalı nedeniyle güçsüz düştüğünden Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Amerikan Dış Politikası'nın imparatoru durumundaydı. Bu bakımdan Sisco'nun gerçek patronu Nixon değil, Kissenger'di, demek yanlış olmaz.. Sisco “İstemediğimiz bazı eylemleri yapmak zorunda kalabiliriz.” derken sonradan bir gerçek hâline gelen Amerikan silah ambargosunu ve diğer yaptırımları kastetmiş olabilir.

“Evet Kissenger'e dedim ki, bu kez böyle olacak çaresi yok. Bu kez Türk birliklerini geri çağırtaamayız.Yani, Johnson'un mektubu, daha sonra patlayan bunalımda önemli bir psikolojik rol oynadı.” (Şahin, 2002: 57). “Gerçekten de Türkiye, Amerika'nın üstlendiği bu yeni sorumluluktan hem 1967 hem de 1974 bunalımlarında yararlanmasını bilmiştir. Mektup, Amerika'nın sırtında bir kambur olmuştur.” (Şahin, 2002: 114).

1974'te 1964 ve 1967'den farklı olan durumlar mevcuttu. Bunlar Başbakan Ecevit'in çıkarmaya taraftar olması, gerekli askerî hazırlıkların yapılması gibi faktörler, bu defa karar alma sürecini birinci derecede etkilemiştir. 1964 Johson mektubu ise Kıbrıs konusunda karar alıcıların hafızalarında devamlı tazeliğini korumuştur.

ABD, 1964'te Türkiye'nin bileğini bükerek askerî müdahalede bulunmasını önlemek ya da öyle görünmekle önemli bir sorumluluk altına girmiştir. 1964'ten sonradır ki Türkiye Kıbrıs'a gerçekten çıkarma yapabilmek için askerî hazırlıklar yapmaya başladı. 1974'ün başarısını Türkiye birazda buna borçludur. (Mütercimler, 145) Nitekim Ecevit, Sisco'ya, 20 Temmuz sabahı saat 3'te Sisco ile ABD Büyükelçisi William B. Macomber ile harekattan önce son kez görüştü

ve kendisine Türk askerî müdahalesinin başladığını şu sözlerle duyurmuştur. “On yıldır sizin yolunuzu takip etmekteyiz Ancak, bu defa kendi yolunuzu takip edeceğiz.” dedi. (Uslu, 2000: 263).

1974 hadisesi sırasında İngiltere'nin tutumu ilk değildi, 1964'te İnönü, ABD dönüşünde uğradığı Londra'da İngiltere Başbakanı Douglas-Home'dan Kıbrıs'a ilişkin asıl Batı özlemini öğrenir. İngiliz Başbakanı “Kıbrıs'ın tümüyle Yunanistan'a bırakılması” karşılığında Anakara'nın neler isteyeceğini sormaktaydı. ABD'li özel arabulucu Dean Acheson'un 1964 Temmuzunda ortaya çıkardığı Acheson Planı bu tasarıların sonucusudur. (Mütercimler, 1990:143) Planda Kıbrıs Türklerine muhtariyet, Türkiye'ye ise küçük bir askerî üs verilmesi göz önünde bulunduruluyordu. (Mütercimler, 1990: 148).

İnönü Türkiye'yi istemeyerek bir serüvene sürüklemekten kaçınıyordu. Atacağı iyi hesaplanmamış bir adımın beklenmedik sonuçlar doğurması olasılığını düşünüyordu. Kıbrıs işinde 120 bin soydaşımızı kurtaracağız derken, Anadolu'daki 30 milyon Türkü ateşe atmak istemiyordu. Her adımın yakın ve uzak gelecekte doğurabileceği olumsuz sonuçları derin derin düşünüyordu. Kolay başarıya inanamıyordu. En önemlisi savaş için araç ve gereç bakımından hiçte hazır olamadığımızı söylüyordu. (Mütercimler, 1990: 151-152).

Rum-Yunan tarafında yönetimde kral olmuş, demokrasi olmuş, faşist Cunta olmuş hiçbirşey değişmiyor. Yönetimin tek düşüncesi, gerçekleştirilmesi babadan oğula kalıtsal olarak aktarılan yılların düşü “Enosis”tir. (Mütercimler, 1990: 160).

1964 ve 1967 Kıbrıs bunalımlarından Türk yöneticiler bazı dersler alabilmişlerdir. Çıkarma girişimleri, Türkiye'yi yeni bir arayışa itiyor ve özellikle ulusal savunmanın gerçekleştirilmesi için “ulusal savaş sanayi” kurulması çalışması başlatılıyordu. O günden sonra, AB'den, İtalya'dan ve Fransa'dan onbeş bin tane paraşüt satın alınmıştır (150'den 15000'e çıkmış). Yüz tane çıkarma gemisinin Türkiye'nin kendi tezgâhlarında yapımına hızla başlanıyor, aynı sayıda helikopterle, 16 tane savaş uçağı alınıyordu. Transallar getiriliyor, Özel birlikler yetiştirilmesine (Amfibi Alay) hız veriliyordu. Bundan sonra yeni bir “süreç” başlamıştır. (Mütercimler, 1990:171-172) 1974 Temmuz ayına geldiğinde yapılan bu hazırlıklar Türkiye'nin karar alma sürecini doğrudan etkileyen faktörlerden olmuştur. Bu iki dönmedeki uluslararası alandaki değişim de meseleye farklı tutum sergilemeyi etkilemiştir.

Hadiseler ve süreç İngiliz Dışişleri Bakanlığı belgesinde “Yapılan darbeyi Ada'da statükonun değişiminin bir göstergesi olarak değerlendiren Türkiye Hükûmeti bozulan yapıyı yeniden yapılandırma niyetini gerekçe gösteren Türk Ordusu 20 Temmuz 1974'te Ada'ya çıkarma yapmıştır. Ada'nın Yunanistan'la birleşmesi olan Enosis'i önlemek için. Kısa süreli yaşayan Sampson rejimi yıkılmış. Rum yönetimi Meclis Başkanı Glafkos Clerides Cumhurbaşkanı

Makrios'un yokluğunda Cumhurbaşkanlığı görevini yürütmeye başlamıştır. Aynı zamanda Yunanistan'daki askerî rejim çökmüş yerine Constantin Karamanlis başkanlığında sivil Hükûmet kurulmuştur. Dışişleri Bakanı Callaghan'ın çağrısı ile Cenevre'de görüşmeler başladı. İki ayrı görüşmeden sonra 14 Ağustos'ta görüşmelerin tıkanması üzerine Türk kuvvetleri Ada'nın Kuzeyinin tümünü kontrol etmek için harekete geçti. Bu durumu protesto etmek için Yunan Hükûmeti askerlerini NATO'dan çektiğini ilan etmiştir. Türkler 16 Ağustos'ta ateşkes ilan etmişlerdir. Ada'nın % 35-40'ını kontrol altına aldıktan sonra ki Ada'nın en verimli bölgesiydi." şeklinde değerlendirilmiştir. (FCO-9/2118, 13 November 1974)

İngilizler Türklerin karalılığını fark ettikleri içindir ki, "Genel kanaatimiz ve askerî yetersizliğimiz Amerikalıların Türklere baskı yapmak konusundaki isteksizliği (Sisco'nun misyonu sırasında) bu yüzden Türkler I Cenevre'de kabule yanaşmadılar ve hatta II Cenevre'nin Türkleri daha fazla manevra yapmaktan alıkoymadı." şeklinde değerlendirmede bulunmuşlardır. (FCO-9/1951, Wsc3/548 10 Eylül 1974).

Bu süreçte İngiliz ve ABD diplomasisinde farklılıklarda görülür. Bu bağlamda İngilizler "Biz Makarios'u Kıbrıs'ın seçilmiş cumhurbaşkanı ve Commonwealth ülkesinin başkanı olarak tanıyoruz. Dikkate alınmalıdır ki Kıbrıs halkının büyük çoğunluğu Makarios'u desteklemektedir ve Makarios'un desteklememesi durumunda Klerides'in görüşmelerde netice alması mümkün değildir". (FCO-9/2119, 13. November 1974) şeklinde değerlendirme mevcutken ABD, Makarios'a pek sıcak gözükmemektedir. Burada "Kissinger'in Makarios'dan hiç hoşlanmaması ki bu tutumun Dışişleri Bakanı'nın izlediği gerçekçi politika ile de örtüştüğü söylenebilir. Türkiye'nin Ada'ya müdahalesinden sonra Sampson Rejimi yıkılınca da Kıbrıs'ın liderliği için Makarios'un yerine Klerides'i tercih ettiğini açıkça belli etmişti. (Sönmezoğlu, 1995: 82)

Ortaya çıkan üç krizde de Türk kamuoyu, ordu, basın ve aydın kitle adaya askerî çıkarma yapılmasına hararetle taraftar olmuşlardır. Ancak sonucu belirleyen esas itibarıyla başbakanların düşünce ve tutumları olmuştur. Aslında üç krizde başbakanlar düşündüklerini gerçekleştirmişlerdir. İnönü çıkarma yapmaya taraftar değildi ancak kamuoyunun beklentisini de görmemezlikten gelemezdi. Çıkarma yapmadı, gerekçe olarak da Amerikan'ın caydırıcı tutumunu mazeret yaptı. (Johnson mektubu) Demirel ise çıkarmaya taraftar değildi ancak Yunan askerlerinin Ada'dan çıkarılmasını istiyordu, Amerikalıların aracılık yapması ve Türk-Yunan Başbakanlarının görüşmeleri ile hedefine ulaşmıştır. (Sharon, Anderholm Weiner, **Turkish Foreign Policy Decision Making on the Cyprus Issue: A Comperative Analysis of Three Crises**, Basılmamış Doktora Tezi, Duke University, 1980, s. 331)

1974 krizinde ise Başbakan Ecevit'in kararlı tutum sergileyerek ancak Ada'ya askerî çıkarma yapmakla Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin güvenliğinin sağlanabileceğini düşünüyordu. (Sharon, 1980:326) İlk iki krizde de çıkarma yapılmamış olması Türk kamuoyunda ciddi bir rahatsızlığa, Kıbrıs Türklerinde ise ümitsizliğe sebep olmuştu. Başarısızlıklar başarıyı tetiklemiştir. (Sharon, 1980: 330)

Türkiye'nin çıkarma yapmak için iki ana gerekçesi, Türkiye'nin güvenliği, Kıbrıs Türklerinin güvenliği ve Ada'daki ortaklık esasına dayalı yapının yeniden canlandırılması. 1974 hadiseleri sonrasında Türkiye açısından bu beklentiler gerçekleşmiştir. Ancak uzun vadede görüşmelerin uzayıp gitmesi ve çözüm üretilmemesi Kıbrıslı Rumların lehine işlerken Kıbrıslı Türkler güvenlik meseleleri halledilmiş olmalarına rağmen, sosyal, siyasi, iktisadi vb. alanlarda izolasyona uğramışlardır.

1974 Krizi'nin sonuçları farklı yönleri ile analiz edildiğinde Ecevit Kıbrıs konusundaki tutumuyla toplumda güçlü, karizmatik bir imaj oluşturdu.

Dış politik başarı iç politikayı, iç politikada dış süreci etkilemiştir. Uluslararası kurumların savaş kararı Ada'daki etkisi marjinalden sıfıra doğrudur. (Saharon, 1980:333) Türkiye Kriz boyunca BM'nin rolünden şüphe etti. BM'nin istekleri aldıkları kararları hiç etkilemedi.1974 de BM'nin ateşkes talebine operasyon devam ettirildi. (Sharon, 1980: 326)

1967 Krizi ABD baskısı ile yapılan görüşmelere rağmen 1974 çıkarma kararı mevcut yapının değişimine bir tepkiydi. Menfaat grupları ve farklı siyasi gruplar 1974 harekati ile ilgili farklı görüş belirtmemişler yani hemfikirdirler. (Weiner, 327) Türkiye'de, bu dönemde yapılması planlanan ve kararlaştırılan askerî hareketin ekonomik faturası karar alma sürecine hiç etki etmemiştir. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs kararında NATO'nun etkisi çok düşüktür. hiç rol oynamadı. 1964 ve 1967 Krizlerinde marjinal etkisi olmuştur. Demirel herhangi ihtiyatlı bir Türk liderin yapacağını yaptı. İnönü ve Demirel askerî harekate karşı, hatta diğer yetkilileri harekattan vazgeçirme çabasıındadırlar. Ancak Ecevit askerî çıkarmaya taraftar ve bu kararı alabilecek cesarete sahipti ve bunu başaracak manevrayı yaptı. İnönü'nün 1964'teki tutumu İngilizlerce "Muhalefetin karşı çıkmasına ve milli sabırsızlığa rağmen İnönü Kıbrıs meselesin ılımlı bir şekilde idare etti." şeklinde değerlendirilmiştir. (FCO-9/1842, 26 December 1973)

Gelişmekte olan ülkelerde kriz durumlarında ferdi tutumlar çok daha önemli olmaktadır. 1967'de çıkarmaya çok yakın Demirel'in tercihini ABD'nin tutumu engellemiştir. (Sharon, 1980: 331-334)

1974 Harekati'na taraftar olanlar; menfaat grupları, basın, kamuoyu, dışışleri mensupları, politik yapı, elitler ve diğer kurumlar ve nihai karar verici Ecevit ve zayıf-sallantılı koalisyonudur. Harekate karşı olanlar; özellikle **BM, NATO,**

global sistem, Uluslararası kamuoyu ve dominant ikili ilişkiler, 74 Harekatı Türk halkına verilen bir tavizdi, zira aşırı baskı vardı. Üç krizin üçünde de liderin belirleyici etkisi çok fazlaydı

1974'te ABD'nin başka ülkenin millî menfaatleri ile ilgili hususlarda nüfuzu geçmişe göre azalmıştı.

Bu süreçte Türkiye'de psikolojik çevre, operasyonel çevreye yardım etmiştir. Ferdi karar vericinin etkisi bu krizlerde somut olarak görülmüştür.

Dış politikadaki başarısızlık politikada değişimden ziyade radikalliğe neden olmuştur. 1967'deki görüşmelerdeki nihai başarı sağlanamaması 1974'te oldukça farklı bir politika ile sonuçlandı. 1974 karar alıcıları 1967 deneyimine sahiptirler. Zira problem 1967'de sadece soğutulmuştu.

Türk kamuoyundaki genel kanaat görüşmeleri 'kaçırılan fırsatlar' olarak değerlendirmişlerdir. Alternatif yok, zamanda sınırlı, 67'deki gibi görüşmelere vakit yoktu. 1974'teki durum 1967'ye göre çok daha ciddiye ve Enonis ihtimali 1974'te diğer krizlere göre çok daha fazlaydı. Amerikalılar ise görüşmeler için yeterli vakit olduğunu düşünüyorlardı.

Kıbrıs'ta olayları tetikleyen darbenin gelişim süreci ve sonuçları İngiliz Dışişleri bakanlığı belgesinde Kıbrıs'taki 15 Temmuz darbesini Karamanlis; 'diktatörlerce girişilen saçma darbe' olarak tanımlamıştır. Makarios ise iki toplum arasındaki başarısızlığının esas sorumlusudur. Toplumlararası ihtilafı çözebilecek yeterli gücü varken müdahale etmedi. Kıbrıs şimdi onun hatasının bedelini ödüyor. Darbe ve sonrasının tek artısı ise Karamanlis'in Yunanistan'da Başbakan olmasıdır. Yunan Darbesi ve sonrasında Yunan-ABD ve Türk-ABD ilişkilerinin yanı sıra NATO'nun Güneydoğu kanadını da etkilemiştir. Türk ordusu Ada'nın kuzeyini zaptetmiş. Kıbrıs ekonomisi felç olmuştur. Mülteci kampları dolmuştur. Sovyetler olaya müdahil olmaya çalışmıştır. Bunların hepsi saçma bir darbenin sonucu (**FCO 9/1914 Wsc 1/10, 2 December 1974**) olarak gerçekleşmiştir.

15 Temmuzda Makarios'a karşı yapılan askerî darbe ile başlayan ve 16 Ağustosta ateşkesle sonuçlanan 1974 Krizini Türk yöneticiler azami titizlikle yönetmişlerdir. İç ve Dış faktörleri azami derecede kendi istedikleri yönünde değerlendirmişlerdir. Harekat ve sonuçları Türkiye'nin beklenti ve menfaatlerini karşılayabilecek durumdadır. Kıbrıslı Türklerin güvenlik meselesi tereddütsüz çözülmüş, "Enosis" geçersiz kılınmıştır. Diplomatik sonuçlar için aynı olumlu süreç işlememiştir ve müteakip dönemdeki çözüm arayışları ve zaman Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin lehine devam edememiş zira meselenin parametrelerinde oldukça radikal değişiklikler yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

Adams, T. W. and Cottrell, Alvin C. J., (1968), **Cyprus Between East and West**, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Armaoglu, Fahir, (1991), **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri** (Açıklamalı), Ankara: TTK.

Bahcheli, Tozun, (1990), **Greek-Turkish Relations since 1955**, London: Westview Pres.

Barutçu, Ecmel, (1999), **Hariciye Koridoru**, , Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

BCA-030.01/10.61.22, 1 Ekim 1967.

BCA-030.01/10.61.22, 16, 19 Ekim 1967.

BCA-030.01/16.89.10, 30 Kasım 1967.

BCA-030.01/24.136.4, 22 Şubat 1967.

Bölükbaşı, Suha, (1988), **Superpowers and the Third World: Turkish-American Relations Cyprus**, Charlottessville: University of Virginia Pres.

-----, (1993), "The Johnson Letter Rrevisited", **Middle Eastern Studies**, Vol. 29, No. 3.

Brands, H. W., Jr., "America Enters the Cyprus Tangle", **Middle Eastrn Studies**, Vol. 23, No. 3, (1987), ss. 348-9.

Cerrahoğlu, Zehra (Yalçınkaya), (1998), **Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ili ilgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)**, Ankara: Kültür Bak. Yay. 1998.

Clogg, Richard, (1997), **A Concise History of Greece (Modern Yunanistan Tarihi, Transl./Çev.: Dilek Şendil, İstanbul: İletişim.**

Crawshaw, Nancy, (1978), **The Cyprus Revolt; An Account of the Struggle for union whit Greece**, London: George Allen & Unwin.

Cumhuriyet, 24 Aralık 1967.

Cumhuriyet, 11 Eylül 1967.

Cumhuriyet, 20 Kasım 1967.

Cumhuriyet, 21 Kasım. 1967.

Cumhuriyet, 24 Kasım 1967.

Denктаş, Rauf R., (1997), **Rauf Denктаş'ın Hatıraları**, İstanbul: Boğaziçi Yay., C. 4.

Ehrlich Thomas, **Cyprus 1958-1967**, (1974), Oxford: Oxford University Pres.

FCO 9/1914 Wsc 1/10, 2 Decembe 1974.

FCO-9/1842, 26 December 1973.

FCO-9/1951, Wsc3/548 10 Eylül 1974.

FCO-9/2118, 13. November 1974.

FCO-9/2119, 13. November 1974.

Fırat, Melek M., (1997), **1960-71 Arası Türk Dış Politikası**, Ankara: Siyasal Kitapevi.

FO-371/174745, C1015/167 4 January 1964.

FO-371/174750, C 1015/1361,17 April 1964.

FO-371/185826,CT 1022/7 10 October, 1966.

FO-371-185829 CT 103145/1, March 1966.

FRUS 1964-8, Vol. XVI, 5 Dec. 1967, Doc. No. 342.

FRUS, 1964-1968, Vol. XVI, 2 Dec. 1967, Doc. No: 339.

FRUS, 1965-8, Vol XVI, 8 Nov. 1967, Doc. No: 330.

Kıbrıs Türklerinin Lideri Rauf R. Denktaş'la 29 Eylül 2003'te Kars'ta yaptığımız görüşme.

Kissinger, Henry, (1999), **Years of Renewal The concluding of Volume of His Memoirs**, New York: Simon&Schuster, s. 213.

Kuneralp, Zeki, (1998), **A Footnote to Turco-Greek History: The Keşan-Alexandroupolis Talks September 9-10, 1967**, İstanbul: ISIS.

Kuneralp, Zeki, (1992), **Just A Diplomat**, İstanbul: ISIS.

Milliyet, 12 Eylül 1967.

Milliyet, 11 Eylül. 196.7

Mütercimler, Erol, (1990), **Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri**, İstanbul: Yaprak Yayınevi.

Oran, Baskın (Ed.), (2001), **Türk Dış Politikası**, C. I, İstanbul: İletişim.

Panteli Stavros, (1990), **The Making of Modern Cyprus From Obscurity to Statehood**, London: Interworld Pub.

PR EM 13/1372,14 July 1967.

PREM 13/1371 24 May. 1967.

PREM 13/1371, 24 Mayıs 1967.

PREM 13/1372 Nicosia 16 November, 1966.

PREM 13/1372, 21-7 November 1967.

PREM 13/1372, 24 Nov. 1967.

PREM 13/1372. 12 July 1967.

PREM 13/1372. 21 November 1967.

PREM 13/1884. 6 Kasım 1967.

PREM 16/19 22 July 1974.

PREM 16/19 24 July 1974.

PREM 16/19 Ecevit-Wilson Meeting 17 July 1974.

PREM 16/19 Makarios-Wilson Görüşmesi 17 July 1974.

“President Johnson’s Letter to Inonu”, (1964), **Midle East Journal**, Vol. 20, No. 03 (1964), s. 354.

Sharon, Anderholm Weiner, (1980), **Turkish Foreign Policy Decision Making on the Cyprus Issue: A Comperative Analysis of Three Crises**, Basılmamış Doktora Tezi, Duke University.

Sönmezoğlu, Faruk, (1995), **ABD’nin Türkiye Politikası (1964-1980)**, İstanbul: Der Yayınları, **Foreing Relations of the United States-FRUS (Ed.)** E. Miller, 1965-8 Vol. XVI, **Cyprus; Greece; Turkey, The Cyprus Crises of 1967 and Vance Mediaton Sept. Dec. 1967** (Washington, United States G. Pr. of 2000), Doc. 302-42, 5 Dec.1967, No: 342.

Şahin, Haluk, (2002), **Johnson Mektubu Türk-ABD İlişkilerini Değiştiren Olayın Perde Arkası**, İstanbul: Gendaş.

The Yearbook of the United Nations 1964, (1966), New York.

Tülümen, Turgut, (1998), **Hayat Boyu Kıbrıs**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Uslu, Nasuh, (2000) **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara: 21. yüzyıl Yayınları.

Yavuzalp, Ercüment, (1993), **Kıbrıs Yangınında Büyükelçilik**, Ankara: Bilgi Yay.

